

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

В. О. Кравченко

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХІХ СТ. : 40-60 РР.

Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальностей 014 «Середня освіта» та 035 «Філологія» освітньої програми «Українська мова та література»

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № 3 від 31 жовтня 2019 р.

Запоріжжя
2019

УДК 821.161.2:82.09«18»
К 772

Кравченко В. О. Історія української літератури ХІХ ст. : 40-60 рр. : методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальностей 014 «Середня освіта» та 035 «Філологія» освітньої програми «Українська мова та література». Запоріжжя : ЗНУ, 2019. 48 с.

У методичних рекомендаціях розроблено теми практичних занять, подано літературу – основну та додаткову, що допоможе студентам опанувати курс.

Історико-біографічні твори, рекомендовані для прочитання, поглиблюють розуміння літературного процесу та особистості письменника.

Подана схема аналізу творів. Акцентування на основних моментах забезпечить повноту відповіді.

Для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальностей 014 «Середня освіта» та 035 «Філологія» освітньої програми «Українська мова та література».

Рецензент :

О. А. Проценко, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури

Відповідальна за випуск :

Т. В. Хом'як, кандидат філологічних наук, професор кафедри української літератури

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.....	6
Тема 1.....	6
Тема 2.....	8
Тема 3.....	11
Тема 4.....	14
Тема 5.....	17
Тема 6.....	19
Тема 7.....	21
Тема 8.....	23
ЗАВДАННЯ І ЗАПИТАННЯ ДО ПОТОЧНОЇ АТЕСТАЦІЇ 1.....	25
Тема 9.....	26
Тема 10.....	28
Тема 11.....	30
Тема 12.....	32
Тема 13.....	34
Тема 14.....	36
ЗАВДАННЯ І ЗАПИТАННЯ ДО ПОТОЧНОЇ АТЕСТАЦІЇ 2.....	38
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДО ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ.....	39
СХЕМИ ТА ПРИНЦИПИ АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ.....	43
СЛОВНИЧОК.....	45

ВСТУП

На філологічних факультетах вищих навчальних закладів досягають науки розуміння літератури як мистецтва слова. І в цьому – одне з найголовніших завдань викладачів, яке буде розв'язуватися і на практичних заняттях. У навчально-методичному виданні подано теми практичних занять до курсу історії української літератури ХІХ ст. 40-60 років, методичні рекомендації та поради, історико-біографічні твори, питання для самоконтролю. Рекомендована література, основна й додаткова, включає найновіші монографічні дослідження, посібники для вищої і середньої школи, вступні статті до наукових видань творів письменників, статті, опубліковані в наукових збірниках і журналах. Видаються доцільними списки поетичних творів для вивчення напам'ять, завдання і запитання для модульних контролів.

Мета навчально-методичного видання – допомогти студентам осмислити матеріал курсу, поглибити знання з історії української літератури ХІХ ст., а саме акцентувати увагу на творчості письменників 40-60-их років.

У результаті вивчення курсу історії української літератури І пол. ХІХ ст. 40-60-х років студенти повинні:

Знати:

- особливості історико-культурної доби, характерні ознаки літературних напрямів та течій;
- головні етапи життєвого та творчого шляху письменників, їхні світоглядні позиції в питаннях розвитку літератури та суспільства;
- тематику, проблематику, зміст творів письменників;
- сюжет, особливості композиції, систему образів творів;
- найголовніші літературознавчі, публіцистичні праці;
- тексти, рекомендовані програмою для вивчення напам'ять;
- традиційні та сучасні джерела інформації, можливості інформаційних і комунікаційних технологій у процесі вивчення літератури;
- теоретичні проблеми, пов'язані з вивченням української літератури 40-60-х рр. ХІХ ст. та її шкільного курсу зокрема, перспективи удосконалення знань та особливості їх застосування в умовах професійних завдань.

Уміти:

- аналізувати художні твори, обґрунтовувати власну думку;
- робити огляд літературознавчих праць;
- визначати та характеризувати основну проблематику, сюжет, композицію, систему образів, виразально-зображальні засоби;
- складати план, тези, конспект літературно-критичних статей;
- готувати повідомлення на літературну тему;
- виявляти авторську позицію та осмислювати внутрішній світ героя в єдності світоглядних та ціннісних чинників;
- творчо мислити на основі розуміння художніх текстів, використовуючи різні методи та прийоми аналізу художнього твору;
- визначати способи віршування;
- використовувати теоретичні знання (стиль, жанр, поезика, віршування) для

написання художніх текстів; характеризувати окремі елементи художнього твору і художній твір загалом;

– реалізовувати навчальну програму з української літератури 40-60-х рр. XIX ст. в загальноосвітніх навчальних закладах, відповідально ставитися до забезпечення якості знань учнів;

– застосовувати можливості художньої літератури для зацікавлення учнів предметом, їхнього інтелектуального та літературно-естетичного розвитку, формування й розвитку особистості.

Сформувати такі компетентності : здатність розв’язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у процесі навчання і професійної діяльності в галузі середньої освіти; здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями, опрацьовувати та аналізувати інформацію з різних джерел, зокрема з використанням інформаційних і комунікаційних технологій; дотримуватися етичних норм, поваги до різноманіття та мультикультурності у процесі навчання й професійної діяльності; здатність виявляти, ставити та вирішувати актуальні фахові проблеми, працюючи в команді та автономно; здатність використовувати у професійній діяльності системні знання про період розвитку української літератури 40-60-х рр. XIX ст., еволюцію напрямів, жанрів і стилів, чільних представників та художні явища; уміння здійснювати літературознавчий аналіз текстів різних стилів і жанрів, враховуючи специфіку шкільного вивчення літератури у 5-8 і 9-11 класах; здатність використовувати виховний потенціал української літератури задля створення комфортного психологічного клімату, що сприяє навчанню всіх учнів, незалежно від їх соціально-культурного та економічного контексту.

Окрім зазначеної до кожного практичного заняття літератури, студентам рекомендовані обов’язкові **навчальні підручники та посібники** з курсу :

1. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ : Феміна, 1995. 688 с.
2. Жулинський М. Слово і доля : навч. посібник. Київ : А. С. К., 2002. 640 с.
3. Історія української літератури (Перші десятиріччя XIX століття) : підручник / П. Хропко, О. Гнідан та ін. Київ : Либідь, 1992. 512 с.
4. Історія української літератури XIX століття : у 2 кн. Кн. 1 : підручник / за ред. М. Жулинського. Київ : Либідь, 2005. 656 с.
5. Історія української літератури XIX століття : у 2 х кн. Кн. 2 : підручник / за ред. М. Жулинського. Київ : Либідь, 2006. 712 с.
6. Історія української літератури XIX століття : у 3-х кн. / за ред. М. Яценка. Кн. 2 : 40-60-ті роки XIX ст. Київ : Либідь, 1996. 383 с.
7. Кравченко В., Єременко О. Історія української літератури першої половини XIX ст. : підручник. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2017. 348 с.
8. Наєнко М. Художня література України. Від міфів до реальності. Київ : Просвіта, 2008. 1063 с.
9. Чижевський Д. Історія української літератури : від початків до доби

реалізму. Тернопіль : Феміна, 1994. 480 с.

Допомогу при підготовці до практичних занять нададуть **довідкові видання** :

1. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Загальне літературознавство : навчальний посібник для вузів. Рівне, 1997. 544 с.
2. Літературознавчий словник-довідник : 2-ге вид., оновл. / ред. Р. Гром'як, Ю. Ковалів, В. Теремко. Київ : Академія, 2006. 752 с.
3. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підручник для гуманітаріїв. Київ : Правда Ярославичів, 1997. 448 с.
4. Галич О. Історія літературознавства : підручник для філологічних спеціальностей. Луганськ : Книжковий світ, 2009. 264 с.

Систематична робота з **періодичними виданнями** – «Березіль», «Дивослово», «Дзвін», «Кур'єр Кривбасу», «Київ», «Літературна Україна», «Слово і час», «Сучасність», «Українська мова та література», «Українська мова й література в сучасній школі», «Українська література в загальноосвітній школі», «Українська мова і література в школі» та ін. дасть можливість ефективно використовувати найновіші літературознавчі розвідки.

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття № 1

Вступ

План

1. 40-ві роки XIX ст. – новий період розвитку українського письменства.
2. Специфіка національних особливостей українського реалізму.
3. Проблемно-тематичні обрії літератури.
4. Система періодичних видань.
5. Формування національної літературної критики й літературознавства.
6. Характеристика поезії 40-60-х рр.

Література

Основна :

1. Бовсунівська Т. Історія української естетики першої половини XIX століття. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2001. 344 с.
2. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. Львів, 1999. 280 с.
3. Історія української літератури та літературно-критичної думки першої половини XIX століття : підручник / за ред. О. Галича. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 392 с.
4. Історія української літератури XIX століття 40-60-х років. URL : <http://www.ukrlit.vn.ua/info/xix/4zwwi.html>.
5. Калениченко Н. Українська література кінця XIX – початку XX століття : *Напрями, течії*. Київ : Наукова думка, 1983. 255 с.
6. Лімборський І. Просвітництво як літературна епоха : проблеми сучасної інтерпретації. *Сучасність*. 2003. № 5. С. 106-113.
7. Мовчанюк В. Шевченкова ідея України» і «Книга буття українського народу М. Костомарова. *Слово і час*. 2017. № 3. С. 3-16.
8. Наєнко М. Художня література України. Від міфів до модерної реальності. Київ : Просвіта, 2008. 1063 с.
9. Українська драматургія першої половини XIX ст. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1958. 424 с.

Додаткова :

1. Гнатюк М. Українська поема першої половини XIX ст. : проблеми розвитку жанру. Київ, 1975.
2. Нудьга Г. На шляхах до реалізму. *Бурлеск і травестія в українській поезії першої половини XIX ст.* Київ, 1959.
3. Розвиток жанрів в українській літературі XIX початку XX століття. Київ : Наукова думка, 1986. 296 с.
4. Хропко П. Біля джерел української реалістичної поезії (10-40 роки XIX ст.). Київ, 1972.
5. Особливості українського літературного процесу 40-60-х рр. XIX ст. URL : <http://studentam.net.ua/content/view/5859/116/>.
6. Культурне життя України у другій половині 40-х – на початку 50-х років. URL : <http://ukrmap.su/uk-uh11/1077.html>.

Методичні рекомендації та поради

У 40-х роках XIX століття активізується літературний процес. Особливістю періоду є розвиток романтизму і формування нових напрямків реалізму, якісного зростання української літератури, основний зміст якої визначала антисамодержавна і антикріпосницька спрямованість. Співіснування романтизму і реалізму визначало національну своєрідність українського літературного процесу.

Сформувалися різні течії у реалізмі 40-60-х рр. – етнографічно-побутова, соціально-побутова, соціально-психологічна та з'явилися індивідуальні творчі методи.

Треба пам'ятати, що поява творів Т. Шевченка знаменувала початок нової доби в історії української культури. **Наголошуємо**, що романтичне начало в індивідуальному творчому методі Т. Шевченка своєрідно синтезувалося з реалістичним. І в останній період творчості поет писав романтичні твори, зокрема на історичні теми, користувався засобами романтичної образності, звертався до манери просвітительського реалізму. Т. Шевченко завершив процес становлення нової української літератури **Згадаймо** : нова українська література була започаткована І. Котляревським, а саме виходом у світ трьох частин «Енеїди» у 1798 р. у Санкт-Петербурзі.

У середині XIX ст. складаються літературні жанри поезії і прози. З'являється періодична преса, сформувалася національна літературна критика і літературознавство.

Питання для самоконтролю :

1. Хто продовжив шевченківські традиції?
2. Назвіть періодичні видання і їх засновників?
3. Де з'явився перший український журнал?
4. Які жанрові форми поезії з'явилися?
5. Чи відбулися зміни у жанрі прози?

Практичне заняття № 2
«Гайдамаки» – вершина історичних поем Т. Шевченка
 План

1. Передумови створення поеми.
2. Звеличення масового повстанського руху селян (Коліївщини) у творі.
3. Ідея братання народів у «Гайдамаках».
4. Система образів у поемі та проблема народнопоетичної ідеалізації долі героя твору.
5. Композиція поеми.

Тексти : Шевченко Т. Повне збір. тв. : у 12-ти т. Т. 1 : Поезія 1837-1847. Київ : Наукова думка, 2001. С. 9-66; 128-190; 635-675.

Завдання : Вивчити напам'ять уривок із поеми від слів : «Гомоніла Україна...» до слів : «... а згадаєш – серце усміхнеться».

Література

Основна :

1. Зборовська Н. Без за давнених комплексів і стереотипів : єврейська тема в «Гайдамаках» Т. Шевченка. *Слово і час*. 1997. № 3. С. 23-26.
2. Іванишин П. Таємниця чину, або дещо про героїзм Івана Гонти. *Слово і час*. 2016. № 12. С. 49-56.
3. Ключек Г. Гайдамаки. Поезія Тараса Шевченка : сучасна інтерпретація : посібник для вчителів. Київ : Освіта, 1998. С. 85-118.
4. Нахлік Є. Із спостережень над поемою «Гайдамаки». *Слово і час*. 1998. № 6. С. 36-40.
5. Слоньовська О. Історична концепція «Гайдамаків» Тараса Шевченка. *Дивослово*. 1997. № 12. С. 26-30.
6. Смілянська В. Гайдамаки : жанрово-композиційний аспект. *Структура і смисл : спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка*. Київ : Вища школа, 2000. С. 148-172.
7. Художній світ Т. Шевченка (матеріали до вивчення біографії). *Українська мова і література в школі*. 2011. № 1. С. 28-30.
8. Шевчук В. «Святий Чигирин» : Бачення української історії в поезії Тараса Шевченка. *«Personae verbum» (Слово і постасне)*. Розмисел. Київ : Твім інтер, 2001. С. 33-72.

Додаткова :

1. Бородін В. Поема Т. Шевченка «Гайдамаки». *Українська мова і література в школі*. 1986. № 3. С. 3-8.
2. Голуненко С. Романтичні образи раннього Шевченка (поема «Гайдамаки»). *Українська мова і література в школі*. 1991. № 4. С. 79-86.
3. Смілянська В. Жанрові різновиди Шевченкової поеми. *XXXI наук. шевч. конф. : матеріали*. Луганськ : Світлиця, 1994. С. 64-66.
4. Ткаченко Ю. Образи Залізняка і Гонти в народних піснях і поемі Т. Шевченка «Гайдамаки». *Українська мова і література в школі*. 1983. № 3. С. 21-25.
5. Швидько Г. Гайдамаччина. *Українське козацтво : Мала енциклопедія*.

Київ : Генеза. Запоріжжя : Прем'єр, 2002. С. 88-89.

6. Шевченко В. Українська історична поема (перша половина XIX ст.). Запоріжжя : ЗДУ, 1995. 186 с.
7. Наш Тарас. Маловідомі факти про Тараса Шевченка. URL : https://zaxid.net/nash_taras_malovidomi_fakti_pro_tarasa_shevchenka_n81629

Історико-біографічні твори :

1. Дарда В. Переяславські дзвони. Київ : Радянський письменник, 1990. 415 с.
2. Денисенко О. Тарас. Повернення. Харків : Книжний клуб : «Клуб семейного досуга», 2018. 224 с.
3. Єнджеєвич Є. Українські ночі, або Родовід генія. Львів : Атлас, 1997. 443 с.
4. Замрій Д., Тур-Коновалов К., Лісовикова О. Художник. Харків : Книжний клуб : «Клуб семейного досуга», 2013. 368 с.
5. Іваненко О. Тарасові шляхи. Київ : Веселка, 1989. 578 с.
6. Ільченко О. Петербурзька осінь. Київ : Держлітвидав України, 1961. 294 с.
7. Красицький Д. Тарасові світанки. Київ : Веселка, 1979. 373 с.
8. Легкий З. Тарасові страсті : роман. *Дзвін*. 2006. № 3. С. 26-76; № 4. С. 33-90.
9. Смілянський Л. Поетова молодість. Київ : Дніпро, 1984. 413 с.
10. Тулуб З. В степу безкраїм за Уралом. Київ : Дніпро, 1984. 509 с.
11. Хоткевич Г. Тарас Шевченко. Львів : Каменяр, 1966. 279 с.
12. Цвід А. Кохані жінки Тараса Шевченка : у 3 кн. Кн. 1. Київ : ТОВ «Видавництво «Прометей», 2017. 367 с.
13. Шевчук Вас. Син волі. Київ : Дніпро, 1989. 715 с.

Методичні рекомендації та поради

Шевченкові тексти **аналізуємо** наближено до такої **схеми**: дата й історія створення (джерела тексту, першодрук), історичний та літературний контекст; твір як художнє ціле : жанрова форма, проблематика, тематика; семантична багатшаровість (символіка, притчевість, параболічність, ілюзії, алегоричність тощо); хронотоп; система персонажів; фабула й сюжет, ситуації, конфлікт; «автор» у взаєминах із героями і читачем; суб'єктивна організація твору – система суб'єктів викладу, автобіографізм; тотальність, інтонаційні теми; система внутрішньо-композиційних планів, точок зору; розповідна композиція; спосіб адресації читачеві; тропіка, риторика; мовні особливості; поетична інтонація; особливості вірша (строфіка, ритміка, фоніка, римування тощо).

Аналізуючи поему, **пам'ятаймо**, що «Гайдамаки» – романтична героїчна епопея національно-історичного змісту. Т. Шевченко глибоко переживав трагізм української «ночі святого Варфоломія», розумів його фатальну зумовленість тогочасним польським пануванням над нещодавно вільним козацьким народом і оспівав той дух непокори й волі, якого так бракувало його приборканим сучасникам.

Поема «Гайдамаки» написана в 1839-1841 рр., окремою книжкою вийшла у Петербурзі в березні 1842 р. Поет присвятив її конференц-секретареві Академії мистецтв Василю Григоровичу, який брав участь у його викупі з кріпацтва.

Коліївщина – селянське повстання на Правобережній Україні 1768 р. –

одне з найбільших повстань українського народу проти польсько-шляхетського гноблення. У «Гайдамаках» зарисовується Шевченків ідеал «братства братнього» й федерації вільних слов'янських народів. Т. Шевченко не вважав Коліївщину помилкою: в «Епілозі» до поеми він наголосив, що розказав онукам «козацьку славу». Трагічні ж помилки, в Шевченковому розумінні, зробили «ксьондзи, єзуїти» й шляхта, яка «не вміла в добрі панувати», тож поетова пересторога стосувалася їх нащадків, всіх сучасних йому гнобителів України, і своїх, українських, переважно русифікованих поміщиків, які визискували її трудовий люд.

У «Холодному яру», полемізуючи з українським істориком А. Скальковським, який писав, що «Гайдамаки XVIII столетия мало чем разнились от обыкновенных грабителей XVII века...», Т. Шевченко боровив учасників Коліївщини як борців за народне визволення: «Гайдамаки не воины – / Розбойники, воры. / Пятно в нашей истории...»/ Брешеш, людоморе! / За святую правду-волю / Розбойник не стане, / Не розкує закований / У ваші кайдани / Народ темний, не заріже / Лукавого сина, / Не розіб'є живе серце / За свою країну».

При аналізі поеми **варто** згадати слова І. Франка, який вказав на суб'єктивність, тенденційність, історичну неадекватність Шевченкового образу гайдамачини, зазначивши, що «вірної характеристики даної історичної доби в «Гайдамаках» нема, бо поет писав їх, «поверховно обзнакомившись з історією України», і що в «Холодному яру» «Шевченкова оборона» гайдамаків «дуже слаба та безосновна», бо «поперед усього Шевченко боронить гайдамачину не історичну, а ту, яку він списав у своїй поемі».

Пам'ятаймо, що герої твору гіперболізовано романтичні, але по-різному: Ярема автобіографічно ближчий авторові, а завдяки цьому й читачеві; Гонти – романтизований найбільше, як особистість великого масштабу з нелюдською силою волі й саможертвною відданістю справі. Це найтрагічніша постать твору.

Питання для самоконтролю :

1. Чому «Гайдамаки» називають вершиною історичних поем Т. Шевченка?
2. Що є причиною визначення жанру «Гайдамаків» як романтичної епопеї?
3. У чому особливості композиції твору?
4. Де Т. Шевченко у «Гайдамаках» висловив своє ставлення до історії польсько-українських взаємин?
5. Які історичні праці лягли в основу «Гайдамаків»?
6. Який класичний засіб романтичної поезії використано в передмові?
7. З якого часу, за поемою «Гайдамаки», почалася національно-визвольна боротьба, що історично правильно?
8. У чому Т. Шевченко бачив причину історичних бід України?
9. У чому сутність Шевченкового романтизму, за Є. Маланюком?

Практичне заняття № 3 Творчість Т. Шевченка періоду «трьох літ»

План

1. Викриття царату в поемі «Кавказ». Еволюція образу Прометея у новій українській літературі.
2. Питання виховання світогляду, суспільно-політичних переконань у посланні «І мертвим, і живим...».
3. Тема селянського протипоміщицького руху XVIII ст. у поезії «Холодний яр». Спрямованість твору проти визиску і гноблення.
4. «Сон» – політичний памфлет. Композиція твору. Роль контрастів у поемі. Образи.

Тексти : Шевченко Т. Повне збір. тв. : у 12-ти т. Т. 1 : Поезія 1837-1847. Київ : Наукова думка, 2001. С. 343-347; 734-736; 348-354; 737-740; 355-357; 740-742; 265-278; 699-706.

Завдання : Вивчити напам'ять : уривок із поеми «Сон» (початок).

Література

Основна :

1. Барабаш Ю. «Я так її, я так люблю...» (Шевченкова Україна : словообраз, концепція, тексти). *Сучасність*. 2003. № 7-8. С. 111-129.
2. Боронь О. Творчість Г. Квітки-Основ'яненка як претекст Шевченкових повістей. *Слово і час*. 2011. № 5. С. 55-64.
3. Дзюба І. «Застукали сердешну волю»... (Шевченків «Кавказ» на тлі непроминального минулого). *Сучасність*. 1995. № 3. С. 80-92. № 4. С. 96-112.
4. Ключек Г. За Шевченковим святим законом (Про «Холодний яр» Тараса Шевченка). *Урок української*. 1999. № 2-3. С. 35-41.
5. Пахаренко В. Незбагнений апостол. Нарис світобачення Шевченка. Черкаси : Сіяч, 1994. 194 с.
6. Слоньовська О. Царі й колоніальна політика Росії в поезії Тараса Шевченка. *Дивослово*. 1998. № 3. С. 40-42.
7. Чамата Н. Кавказ. Смілянська В. «І мертвим, і живим...». *Структура і смисл : спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка*. Київ : Вища школа, 2000. С. 112-141.
8. Шевчук В. «Святий Чигирин». Бачення української історії в поезії Тараса Шевченка. *Українська мова та література*. 2000. Ч. 19. (179). С. 8-10.

Додаткова :

1. Куцевол О. Біблійні епіграфи у творах Тараса Шевченка. *Українська мова та література в школі*. 1993. № 5-6. С. 25-28.
2. Марко В. Поема Т. Шевченка «І мертвим, і живим...» : Концептуально-стилістичний аналіз. *Дивослово*. 1997. № 5-6. С. 26-29.
3. Семків Р. Шевченків «Сон» («У всякого своя доля») : діалогічність, карнавальність. *Слово і час*. 1999. № 7. С. 56-59.
4. Ткачук М. Вивчення поеми «Сон» Тараса Шевченка. *Українська мова і література в школі*. 1992. № 3-4. С. 22-25.

Методичні рекомендації та поради

Аналізуючи твори Т. Шевченка, **не забуваймо**, що кожен рядок його творів – виклик. Кожен його твір – це крик протесту внутрішньо вільної людини проти зримих і незримих кайданів, незаперечний доказ того, що навколишнє життя не є життям, гідним людини.

Треба зауважити, що Т. Шевченко – творець великих образів, злеліаних у підсвідомості, і його образи важко виринають з контексту. Ми часто цитуємо Т. Шевченка, забуваючи, що він з тих поетів, яких найважче цитувати: у них нема легко роз'єднаних самодостатніх елементів.

Твори Т. Шевченка періоду «трьох літ» – це усвідомлення суті трагедії України в суспільно-політичному, національному, релігійному, морально-етичному вимірах. Поет заглиблюється в минуле України, болісно шукаючи ті зламні моменти, що призвели до повної втрати самостійності й перетворення на колонію. Тверда віра в могутній вплив поетичного слова, зумовлює його активну позицію, неодмінне звернення його до читача, ораторський характер стилю громадянської лірики, не розрахованої на цензурний друк. Політичні ідеї поета стають його художніми ідеями й визначальним формотворчим чинником поезії, що зумовило його звернення до політичної сатири, інвективи, викривального монологу, до образів найширших художніх узагальнень, умовності, фантастики, гротеску. Політична Шевченкова поезія – не стільки людинознавча, скільки суспільствознавча: головна її мета – присуд дійсності, яку художньо «моделює» поет, а предмет зображення – не людські характери та їхня психологія, а соціально-політичний «стан речей», типові для тогочасної дійсності суспільні обставини.

Відповідаючи на друге питання, **згадайте**, що послання, «посланіє» – літературний жанр, характерною ознакою якого є наявність адресата конкретної особи чи широкого загалу.

Слов'янофіли – представники одного з напрямів суспільно-політичної думки Росії 40-50 рр. XIX ст. Історичний розвиток Росії і слов'янських народів вони протиставляли Заходу, виключаючи можливість революційної боротьби. Їхні погляди були складними й суперечливими, зазнавали еволюції в бік консерватизму. У 40-х роках критика слов'янофілами кріпосницьких порядків, заклики глибше вивчати національну історію мали прогресивне значення, але вже тоді вони різко протистояли революційно-демократичній течії, звеличували православ'я, обстоювали думку про самобутній шлях розвитку Росії через поземельні общини. Шевченкові рядки спрямовані проти тих доморослих слов'янофільствующих «земляків», які дбали про об'єднання слов'ян під скіпером царя-самодержця, нехтуючи інтересами розвитку української культури, передової суспільно-політичної думки. «Раби, подножки, грязь Москви»..., – так Т. Шевченко охарактеризував поведінку української козацької старшини, яка поперемінно вислужувалась то перед царизмом, то перед польською шляхтою, нехтуючи інтереси народу.

Послання, адресоване «землякам» – українській дворянській інтелігенції, ліберальному панству. Сатиру підпорядковано позитивному завданню – спонукати адресатів послання захищати народні інтереси.

Указуємо, що у поезіях «Три літа», «Холодний яр», «Заповіт», «Чигрине, Чигрине» основною формою сатиричного образотворення є ліричний монолог, сповнений обурення й сарказму. Тут головним «героєм» стає думка-переживання поета, а на перший план виступають безпосереднє викриття й картання суспільного зла, сатиричні оцінки й характеристики. У таких творах поет не просто декларує «готову» думку, а переживає її, виборює, шукаючи відповідь на найпекучіші питання, що їх порушує час.

Спільна риса творів періоду «трьох літ» – їх сатирична спрямованість, яка водночас поєднується з елегійними роздумами про минуле, з художньою публіцистикою у формі прямих політичних декларацій, з пророцтвами, що надає їм поліфонічності.

Питання для самоконтролю :

1. Хто назвав поезії Т. Шевченка періоду «трьох літ» «поезією політичною»?
2. У якому творі Т. Шевченко використав прийом «езопової мови»?
3. У якій поемі Т. Шевченко використав образ Прометея?
4. У «Кавказі» Т. Шевченко прийшов до нового типу поеми, якої?
5. Як і в сонетній формі, сюжетний рух поеми Т. Шевченка «Кавказ» проходить скільки етапів?
6. Хто такі земляки в посланні Т. Шевченка «І мертвим, і живим...»?
7. Хто аналізував поему Т. Шевченка «Сон», про кого Г. Ключек писав : «То був геніальний аналіз геніального твору»?
8. Як І. Франко назвав сцену в царському палаці (поема Т. Шевченка «Сон»)?
9. Яким твором закінчується збірка поезій Т. Шевченка «Три літа»?

Практичне заняття № 4 Політична поезія Т. Шевченка

План

1. Романтичний образ-характер патріота в поемі «Єретик».
2. Поема-містерія Тараса Шевченка «Великий льох».
3. Протест проти самодержавства і кріпосництва в циклі «Давидові псалми».
4. Підсумок світоглядних змін у поезії «Три літа».
5. Духовний заповіт нащадкам у поезії «Заповіт».

Тексти : Шевченко Т. Г. Повне збір. тв. : у 12-ти т. Т. 1 : Поезія 1837-1847. Київ : Наукова думка, 2001. С. 287-296; 715-723; 314-328; 726-730; 358-365; 742-748; 368-370; 749-750; 371; 750-752.

Завдання : Вивчити напам'ять : «Заповіт», один псалом із «Давидових псалмів».

Література

Основна :

1. Барабаш Ю. «Давидові псалми» Т. Шевченка як поетичний «текст» (спроба структурно-семантичного підходу). Слово і час. 2016. № 2. С. 3-17.
2. Бойко В. Історія України в містерії «Великий льох» Т. Шевченка. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2011. № 2. С. 24-26.
3. Воят А. Ідейно-художній зміст поеми Тараса Шевченка «Великий льох». *Українська мова та література*. 1998. Ч. 9. (73). С. 6-7.
4. Гуляк А. Віддзеркалення релігійного світогляду Тараса Шевченка у художній системі «Кобзаря». *Українська мова й література в сучасній школі*. 2012. № 3. С. 9-14.
5. Дзюба І. Світоглядно-емоційні ключі до збірки «Три літа». *Українська мова та література*. Ч. 4. 2005. С. 7-14.
6. Павлів О. Поема-містерія «Великий льох» Тараса Шевченка. *Слово і час*. 1991. № 6. С. 67-73.
7. Росовецький С. Жанр бунтарський, патріотичний. Східнослов'янська «потаємна новина» на прикладі поем «Сон» («У всякого своя доля») та «Великий льох». *Слово і час*. 1993. № 1. С. 41-47.
8. Сулима В. Морфологія «Снів» Тараса Шевченка в контексті біблійних опіричних пророцтв. *Слово і час*. 2011. № 3. С. 12-20.
9. Чамата Н. Жанрово-композиційна організація вірша Т. Шевченка «Три літа». *Слово і час*. 2011. № 9. С. 18-22.
10. Ярошенко Р. Жанрово-композиційні особливості псалмів та їх лінгвістичний аналіз. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2011. № 4. С. 38-40.

Додаткова :

1. Градовський А. «Пребезумний в серці скаже, що Бога немає...» (Вивчення циклу віршів Т. Шевченка «Давидові псалми»). *Українська література в загальноосвітній школі*. 1999. № 2. С. 27-29.
2. Мойсеїв І. «Заповіт» як генератор національного буття. *Сучасність*. 1996. № 3-4. С. 95.

3. Плющ Л. Християнська філософія Т. Шевченка. *Сучасність*. 1997. № 3. С. 96-101.
4. Федорук О. З історії першої публікації поеми Тараса Шевченка «Великий льох». *Київська старовина*. 1999. № 2. С. 112-121.
5. Харчук Р. Метафора Шевченка. *Слово і час*. 2006. № 3. С. 21-37.
6. Яременко В. «І слово правди і любові» (Шевченкова правда і її християнськість). *Слово і час*. 2019. № 3. С. 42-52.

Методичні рекомендації та поради

Сучасне прочитання Т. Шевченка **варто починати** з вивчення біблійних епіграфів, якими відкриваються усі його великі твори. У нього епіграф грає важливу роль : наводить на основний підтекст твору, спрямовує погляд у його таємничу глибину.

Посеред революційного полум'я «трьох літ» – світяться «Давидові псалми», переспіви з вічної книги, яку Т. Шевченко змалку знав напам'ять. У Біблії поет вбачав могутній заряд для духовного життя. Сюжети з біблійної історії поет трансформував на сучасність. «Заповіт» написано, як «...останній ПСАЛОМ РОКУ ВИСОКОГО СОНЦЯ!» (Є. Сверстюк). Хоча поета охопила фізична недуга, але була й інша – високого пророчого згорання, всепоглинаючої думи й пристрасті, і вона повинна була закінчитися речами заповітними.

Мова «Заповіту» зливається з псалмом 149; із ним можна проводити прямі паралелі. Обидва твори однакові за формою, написані одним розміром, мають однакову кількість рядків. Останній псалом був прообразом Заповіту. При аналізі поезії **необхідно звернути увагу** на вислів «...а до того / Я не знаю Бога». Серед «діаспорних» тлумачень його привертає увагу версія Л. Рудницького (США). Після смерті поета, – як тлумачить учений цей рядок, – його душа не буде допущена до Бога, аж доки Україна не стане вільною. Слово «не знаю» тоді розуміється у сенсі не пізнаю Бога, але не тому, що поет його не хоче знати, а тому, що його дума не буде допущена до Божої присутності, бо вона не сповнила свого завдання тут, на землі... Цей мотив маємо й у poemі «Великий льох». Три душі змушені блукати над світом, бо вони, хоч і несвідомо, але провинилися перед Україною. Цей мотив є основним у другій строфі «Заповіту». Він побудований на народному повір'ї, що душа після смерті ще довго кружляє над місцем його земного життя.

Аналізуючи політичну поему «Великий льох», де в алегорично-фантастичній формі засуджено явища минулого й сучасного України, **варто розуміти**, що «Великий льох» – це драматизована поема, містерія. Містерія – це релігійна драма часів середньовіччя. Визначення жанру у Т. Шевченка умовне, чим підкреслюється драматичний характер подій. Однією з прикмет «Великого льоху» є неназивання імен головних дійових осіб : тут не названі Богдан Хмельницький, Петро І, Карл XII. Новий прийом «езопової мови» Т. Шевченко створив у розділі «Три ворони».

У філософсько-притчевій формі поеми сконцентровано історіософію Т. Шевченка – його погляд на трагічно-зламні моменти історії України й

ментальність різних верств суспільства, їхню позицію, – тобто комплекс факторів, які призвели до повного поневолення і руїни. У творі виражено віру в глибинні життєтворчі струмені нації, яка породить свого визволителя, віру в міць її вільного духу – цього справжнього скарбу «Великого льоху».

Питання для самоконтролю :

1. Яка ідея поеми Т. Шевченка «Єретик»?
2. У якому творі Т. Шевченка йдеться про чеського борця за правду?
3. Кому Т. Шевченко присвятив поему «Єретик» і чому?
4. Хто з літературознавців писав про належність фрагмента «Стоїть в селі Суботові...» до тексту містерії «Великий льох» Т. Шевченка?
5. Що таке містерія?
6. Назвати друге ім'я Богдана Хмельницького?
7. Скільки творів складає цикл переспівів Т. Шевченка з Псалтиря?

Практичне заняття № 5
Поезії Т. Шевченка, написані на засланні
 План

1. Цикл поезій «В казематі».
2. Викриття фальшивого народолюбства українських панів-лібералів і патріотів у поезії «П. С.».
3. Автобіографічні поезії («Якби ви знали, паничі», «На панщині пшеницю жала...», «Мені тринадцятий минало...», «Г. З.», «Якби зустрілися ми знову», «А. О. Козачковському» та ін.).
4. Тема боротьби кріпосницького селянства проти поміщицької сваволі в поемі «Варнак» (1848).
5. Політична поема «Царі» («Старенька сестро Аполлона»).

Текст : Шевченко Т. Повне збір. тв. : у 12-ти т. Т. 2 : Поезія 1847-1861. Київ : Наукова думка, 2001. С. 11-20; 549-570; 222-223; 683-684; 97; 607-608; 36-37; 574; 98-99; 608-610; 100-108; 610-611; 58-61; 590-593; 72-76; 596-597; 81-86.

Завдання : Вивчити напам'ять поезії : «Садок вишневий коло хати», «Не женися на багатій...».

Література

Основна :

1. Білокінь С. Тарас Шевченко і гетьманщина. *Слово і час*. 2012. С. 3-16.
2. Заславський І. Про один Шевченків вірш. *Українська мова та література*. Ч. 8. (24). 1997. С. 7.
3. Наумова Н. Ідея спокути духовного відродження в поемі Тараса Шевченка «Варнак» та однойменній повісті. *Дивослово*. 1999. № 11. С. 45-47.
4. Нахлік Є. «Скандал зла» (проблема теодицеї) у «Кобзарі». *Матеріали тридцять четвертої наукової шевченківської конференції : у 2-х кн.* Кн. 1. Черкаси : Брама, 2003. С. 75-82.
5. Смілянська В. Варнак. *Структура і смисл : спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка*. Київ : Вища школа, 2000. С. 181-187.
6. Стоянова Т. Єдність національно-патріотичних та загальнолюдських мотивів у циклі Т. Шевченка «В казематі». *Матеріали 31-ї наук. шевч. конф.* Луганськ : Світлиця, 1994. С. 15-17.
7. Чуйко Т. Рефлексії вірша Тараса Шевченка «То так і я тепер пишу...». *Українська мова та література*. 2000. Ч. 9. (169). С. 10.
8. Яблонських О. Поетична творчість Т. Шевченка у світлі етнопсихології. *Слово і час*. 2011. № 4. С. 108-119.

Додаткова :

1. Ващук Ф. Редакційна робота над циклом «В казематі» : зб. пр. 14-ї наук. шевч. конф. Київ : Наукова думка, 1966. С. 51-68.
2. Вовк І. Стежками «Живописної України» Т. Шевченка. *Дзвін*. 2019. С. 137-150.
3. Кравченко В. Генетичний код добра : Шевченко і Лазаревські. *Шевченківський краєзнавчий альманах 2017-2018*. Київ : Алвія. 2019. С. 17-21.

4. Кравченко В. Образ Тараса Шевченка в романі Уразака Бекбаулова «Тарас на Аралі». *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Тарас Шевченко в долі слов'янських народів : діалог через століття і кордони»*. Київ : ННДІУВІ, 2014. С. 169-171.
5. Плющ Л. Екзод Тараса Шевченка. Навколо «Москалевої криниці». Дванадцять статтів. Київ : Факт, 2001. 384 с.
6. Тимошенко Ю. Функції персоніфікації в поетичній творчості Т. Шевченка. *Слово і час*. 2006. № 3. С. 37-45.

Методичні рекомендації та поради

Пам'ятаймо, що творчість Т. Шевченка цих років зумовлена новим життєвим досвідом. Тут – простота й природність поетичного образу, поглиблений психологізм. Із десяти років заслання на активну поетичну діяльність припадають перші три, за які поет написав більше поезій, ніж за всі інші періоди своєї творчості. Майже не пише відверто політичних творів. Соціально-побутова тема набула політичного значення. Трагізм людської долі в «темному царстві» самодержавно-кріпосницького ладу і здатність людини протистояти нелюдським суспільним обставинам – домінуюча тема «невільницької» поезії Т. Шевченка.

Згадаймо з історії, що Петро Скоропадський (1805-1848) – чернігівський поміщик, власник села Григорівки Конотопського повіту Чернігівської губернії. Видавав себе за ліберала-українофіла. Йому належало 563 кріпаки. П. Скоропадський був нащадком Івана Ілліча Скоропадського – гетьмана лівобережної України (1708-1722). Будучи гетьманом, І. Скоропадський проводив політику дальшого закріпачення українського селянства, жорстоко придушував антифеодальні виступи селянських мас.

Питання для самоконтролю :

1. Скільки творів увійшло до циклу Т. Шевченка «В казематі»?
2. Хто розшифрував назву-криптонім вірша Т. Шевченка «Г. З.»?
3. Як літературознавці визначають жанр твору Т. Шевченка «На панщині пшеницю жала...»?
4. Яка тема твору Т. Шевченка «На панщині пшеницю жала...»?
5. Скільки усього типових балад у творчості Т. Шевченка?

Практичне заняття № 6
**Повісті Т. Шевченка російською мовою,
 їх антикріпосницька спрямованість**

План

1. Система персонажів, розширення ідейного змісту, збагачення колізіями в повісті «Наймичка».
2. Зображення антикріпосницького руху в повісті «Варнак».
3. Викриття різких контрастів кріпосницького ладу в повісті «Княгиня».
4. Життя кріпосницької інтелігенції в повісті «Музикант».
5. Т. Шевченко про роль освіти та суспільні умови, що формують характери в повісті «Близнецы».
6. Антикріпосницький пафос у повісті «Художник».

Текст : Шевченко Т. Повне збір. тв. : у 12-ти т. Т. 3 : Драматичні твори. Повісті. Київ : Наукова думка, 1993. 396 с.

Шевченко Т. Твори : у 5-ти т. Т. 3 : Драматичні твори. Повісті. 415 с. Т. 4 : Повісті. Київ : Дніпро, 1978. 411 с.

Література

Основна :

1. Боронь О. Повісті Тараса Шевченка «Прогулка с удовольствием и не без морали» (текст, контекст, інтертекст). *Слово і час*. 2012. № 3. С. 59-69.
2. Боронь О. Повісті Тараса Шевченка і романістика Вальтера Скотта : контактні зв'язки й типологічні паралелі. *Слово і час*. 2012. № 5. С. 20-29.
3. Кавун Л. Синкретизм художнього мислення у прозі Шевченка. *Тарас Шевченко і європейська культура : зб. праць міжнародної 33-ї шевч. конф.* Київ-Черкаси : Брама, 2000. С. 197-203.
4. Мойсеїв І. Повість Шевченка «Музикант» : синергія зіставних структур. *Тарас Шевченко і європейська культура : зб. праць міжнародної 33-ї шевч. конф.* Київ-Черкаси : Брама, 2000. С. 204-213.
5. Нахлік Є. Проблема класового і загальнолюдського : повість-сповідь «Варнак» Т. Шевченка. *Українська романтична проза 20-60-х років XIX ст.* Київ : Наукова думка, 1988. С. 168-177.
6. Поліщук В. Повісті Т. Шевченка і розвиток повістєвого жанру в українській літературі (до постановки проблеми). *Тарас Шевченко і європейська культура : зб. пр. міжнародної 33-ї шевченківської конференції.* К.-Черкаси : Брама, 2000. С. 190-196.
7. Росовецький С. На берегах праці О. Бороня про Шевченкові повісті. *Слово і час*. 2018. № 1. С. 56-66.
8. Харчук Р. Російський етнотип за текстами Т. Шевченка. *Слово і час*. 2005. № 3. С. 14-20.

Додаткова :

1. Барабаш Ю. «Мой бедный PROTEGE» (Проза Шевченко : после Гоголя). *Вопросы литературы*. 2002. № 6. С. 127-155.
2. Гром'як Р. Повість «Художник» як вияв естетичних поглядів Т. Шевченка. *Зб. пр. 19-ї наук. шевченківської конференції.* Київ : Наукова думка, 1972.

С. 84-91.

3. Лебідь-Гребенюк Є. Жанр щоденника у творчості П. Куліша і Т. Шевченка. *Слово і час*. 2017. № 3. С. 16-25.
4. Майоров В. Тематика й образи повістей Т. Шевченка російською мовою. *Українська мова і література в школі*. 1976. № 12. С. 39-51.
5. Момот Н. Шевченків щоденник: жанрова гетерогенність як стратегія тексту. *Слово і час*. 2005. № 3. С. 20-28.
6. Поліщук В. Рецепція російського (московського) у прозовій спадщині Тараса Шевченка (повісті, щоденник, листи). *Українська мова та література*. 1999. Ч. 46. (158). С. 1-2. Ч. 47. (159). С. 1-3.

Методичні рекомендації та поради

Необхідно пам'ятати, що Т. Шевченко, будучи на засланні, звернувся до прози, бо над ним тяжіла заборона писати поетичні твори, йому необхідно було висловитися, взяти участь у боротьбі за людські й мистецькі цінності.

26 січня 1858 року поет писав до П. Куліша, що у нього є два десятки повістей. Збереглося дев'ять. Рукописи знаходились у М. Костомарова і пролежали в нього без руху майже двадцять років. Опубліковані вони наприкінці 80-х років XIX ст. Автобіографізм, мемуарність, фактографічність – характерні риси повістей.

«Кобзар Дармограй» – так підписався Т. Шевченко, посилаючи повість «Княгиня» до редактора «Отечественных записок».

Проблеми, порушені автором у повістях: зведення селянської дівчини москалем-офіцером («Наймичка»), духовна нерівність як перешкода сімейному щастю («Княгиня»), роль виховання родинного й суспільного у становленні особистості («Близнецы», «Несчастный»), бунт ображеної людської гідності («Варнак»), митець і кріпацтво («Музыкант», «Художник») тощо.

Питання для самоконтролю :

1. Коли Т. Шевченко почав писати прозу?
2. Скільки усього повістей написав Т. Шевченко?
3. У чому особливості російських повістей Т. Шевченка?
4. Хто є головним героєм повістей Т. Шевченка?
5. Про який твір писав С. Єфремов : «надзвичайно влучний автопортрет поета і людини»?

Практичне заняття № 7
Нижегородський період творчості Тараса Шевченка
 План

1. Боротьба за поширення «слова правди» у поемі «Неофіти». Новаторство Т. Шевченка у розкритті соціально-політичної причини трагедії матері.
2. Поема «Юродивий» – сатира на реакційне дворянство, поміщицький клас.
3. Соціально-філософська поема «Марія» як свідчення розвитку естетичних поглядів і громадянських переконань митця.

Тексти : Шевченко Т. Повне збір. тв. : у 12-ти т. Т. 2 : Поезія 1847-1861. Київ : Наукова думка, 2001. С. 244-260; 690-698; 311-328; 721-726.

Література

Основна :

1. Горова Ю. Від Катерини до Марії. *Українська мова і література в школі*. 2000. № 9. С. 2-6.
2. Мойсеїв І. Влада і зрада : «Юродивий» Т. Шевченка. *Зарубіжна література*. 1998. Ч. 9. С. 3.
3. Нахлік О. Деміфологізація євангельського дійства в поемі «Марія». *XXXI наук. шевч. конф. Матеріали*. Луганськ : Світлиця, 1994. С. 72-76.
4. Смілянська В. Марія. *Структура і смисл : спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка*. Київ : Вища школа, 2000. С. 195-206.

Додаткова :

1. Грицак Я. Поширення поеми «Марія» в Галичині. *Радянське літературознавство*. 1986. № 3. С. 51-54.
2. Кравченко В. Реінтерпретація постаті Тараса Шевченка в етнокультурному контексті (за романом «Художник» К. Тур-Коновалова, Д. Замрія, О. Лісовикової). *Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. пр. Філологічні науки*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2014. № 2. С. 112-118.
3. Мейзерська Т. До проблеми дослідження поеми Тараса Шевченка «Марія». *Т. Шевченко і загальнолюдські ідеали*. Одеса. 1989. Ч. 1. С. 92-94.
4. Теревус О. Тарас Шевченко в рецепції Дмитра Павличка. URL : <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/7114/1/20.pdf>.

Методичні рекомендації та поради

Причинна, дівчина-тополя, дівчина-лілея, Катерина, Оксана, Ганна, Мар'яна, «відьма», сліпа, княжна, герої ліричних віршів... і, нарешті, ідеал людини – Марія. У творі під цією назвою найчистіша любов, щирість, доброта, негасима віра переплавилися титанічною енергією поетового серця в Слово, «неначе срібло куля, бите і семикрати перелите», Слово благоговійного захоплення і преклоніння перед найдосконалішою з нас, «святою силою всіх святих» (В. Пахаренко).

Відповідаючи на третє питання, **виходимо з того**, що «Марія» – ліро-епічна філософська поема, у якій на матеріалі біблійної міфології осмислено найбільш універсальні, екзистенційні проблеми людського буття: духовності людини, – сенсу життя, який полягає в любові до людей, саможертвному

служінні всім гнобленим і стражденим.

Події та постаті євангельської історії були для Т. Шевченка справді історичними подіями й постатями, предметом історіософського осмислення. Для історіософії Т. Шевченка характерний антропоцентризм, що виявився не лише в сприйнятті історії та культури людства, світу з погляду людини, насамперед людини стражденої та гнобленої, а й в осучасненні історії, розумінні колишніх подій і постатей як живих паралелей до сучасності, а, отже, завжди актуальних і вічних. Шевченкова христоцентричність (Д. Чижевський) як апофеоз ідеальної людини є вершиною олюднення історії, те саме стосується й образу Марії як ідеальної матері-страдниці, образу, що є архетипним у творчості Т. Шевченка.

Вихований змалку християнином, Т. Шевченко був глибоко віруючою людиною, бачив у релігії високу проповідь правди-справедливості, гарантом якої є Ісус Христос. Між людиною і Богом не повинно бути посередника, яким є церква з її ієрархією, догматами й пишнотою, церква, яка представляє не людинолюбного Ісуса Христа, а грізного й жорстокого іудейсько-візантійського «верхотворця» Саваофа. Ці ідеї з найбільшою силою висловлені у «Щоденнику», поемі «Неофіти» та у творах останніх років життя.

Питання для самоконтролю :

1. З яким твором перегукуються «Неофіти» Т. Шевченка?
2. Що нагадують картини пізньоримської деспотії у «Неофітах» Т. Шевченка?
3. Який улюблений прийом застосував Т. Шевченко у «Неофітах»?
4. Який мотив звучить у «Неофітах» Т. Шевченка?
5. Що Т. Шевченко втілює у образі Марії?
6. Які ліричні мікрожанри «вмонтовано» в поемі «Марія»?
7. Який характер мають біблійні та античні сюжети й образи у Т. Шевченка?

Практичне заняття № 8
Лірика останнього періоду творчості Т. Шевченка
 План

1. Естетичні принципи поета в триптиху «Доля», «Муза», «Слава».
2. Критика царських ілюзій у поезіях «Я не нездужаю, нівроку...», «Колись-то ще, во время оно...», «Во Іудеї во дні они...», «Осія. Глава XIV».
3. Провіщання торжества правди, антисамодержавні й кріпосницькі інвективи в поезіях «Подражаніє Іезекіїлю. Глава 19», «І Архімед, і Галілей...», «Світе ясний! Світе тихий!...», «Ісаія. Глава 35» та ін.).
4. Інтимна лірика («Така, як ти колись лілея», «Ликері», «Якби з ким сісти хліба з'їсти...», «Не нарікаю я на Бога...» та ін.).

Тексти : Шевченко Т. Повне збір. тв. : у 12-ти т. Т. 2 : Поезія 1847-1861. Київ : Наукова думка, 2001. С. 261-264; 698-701; 280; 704-706; 340; 733-735; 309-310; 719-720; 332-333; 729-730; 330-331; 727-729; 353; 747-748; 350; 743-744; 283-284; 709-711; 351; 744-745; 364; 754; 355; 748.

Завдання : Вивчити напам'ять поезії: «Л», «Якби з ким сісти хліба з'їсти».

Література

Основна :

1. Андрущенко Т. «Бо, бачте, пари не найшов». Про інтимну лірику Тараса Шевченка. *Вітчизна*. 1997. № 5-6. С. 140-145.
2. Антонович М. Декілька зауважень до Шевченкового вірша «Не нарікаю я на Бога». *Сучасність*. 2000. № 3. С. 115-118.
3. Базилевський В. Завершуючи земне коло. Останні вірші Шевченка. *Вітчизна*. 1986. № 3. С. 170-173.
4. Бовсунівська Т. Жанрова палітра поезії Т. Шевченка. *Українська мова і література в школі*. 2012. № 4. С. 46-56.
5. Грабович Г. Шевченко, якого не знаємо (З проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поета). Київ : Критика, 2000. С. 124-132.
6. Клочек Г. «Ісаія. Глава 35» (Подражаніє). *Українська мова та література*. 1998. Ч. 6. (70). С. 3-4.
7. Молчанова І. Геній серед геніїв. *Київ*. 2006. № 3. С. 153-156.
8. Стрельбицький М. «Мое свято чорнобриве...» (Гуманістичний зміст інтимної лірики Шевченка). *Дніпро*. 1989. № 3. С. 128-132.
9. Шевчук В. Любов, що розійшлася сном. «Personae verbum» (Слово іпостасне). Розмисел. Київ : Твім інтер, 2001. С. 199-224.
10. Яременко В. «...Подай любов, сердешний рай!» (Поняття гармонії у творчій спадщині Т. Шевченка : сутність множинності. *Слово і час*. 2016. № 5. С. 3-12.

Додаткова:

1. Коцюбинська М. Шевченко – поет сучасний. *Київ*. 2003. № 4. С. 7-10.
2. Кравченко В. «Забвение прошедшему. Мир и любовь настоящему» : про взаємини Т. Шевченка та Лукашевичів. *Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. пр. Філологічні науки*. Запоріжжя : Запорізький національний університет. 2012. № 3. С. 140-145.

3. Назаренко І. Шевченків світ... Що ми про нього знаємо (інтелектуальна гра). *Методика викладання мови й літератури*. 2018. № 3. С. 43-44.
4. Новиченко Л. Лірика Тараса Шевченка. *Слово і час*. 2003. № 3. С. 3-17.
5. Пащенко М. Витоки і організація ліричного циклу Т. Шевченка («Доля», «Муза», «Слава»). *Шевченко і загальнолюдські ідеали*. Одеса, 1989. Ч. I. С. 106-108.
6. Сверстюк Є. Шевченко і час. Київ : Воскресіння, 1996. 160 с.
7. Скуратівський В. «Вічні образи» у Тараса Шевченка. *Сучасність*. 2000. С. 104-107.

Методичні рекомендації та поради

Констатуємо, що характер Шевченкового вірша цього періоду – тяжіння до сатиричної образності, широке використання політичних метафор і символів, настанова на викривальний ораторський вірш. Автологізм, безобразність – основна риса творчого стилю Т. Шевченка.

Інтимна лірика Т. Шевченка нечисленна кількісно, але сердечна, щира, цнотлива, самозабутньо одержима.

М. Шагінян у монографії «Тарас Шевченко» у главі «Кохання» виклала своє дослідницьке кредо : «У тому, кого і як кохає велика та й всяка людина, розкривається суспільство, історія цілого покоління і її глибокі, конкретні риси. В тому, кого і як кохав творець, – один з ключів до його творчої тематики, до розуміння головних сюжетів, до розгадки соціальних, політичних, життєвих ідеалів. І особливо це слушно по відношенню до Тараса Григоровича Шевченка, який палко кохав у житті і кохав не ради «примхи», не задля «нервового піднесення», а шукав у коханні той великий зв'язок із суспільністю, прилучення до людства, виходу з самотності – особистої і суспільної, – що робить кохання наймогутнішим, найповнішим вираженням внутрішньої сутності людини».

Шедеври інтимної лірики Кобзаря – «Сонце заходить, гори чорніють...», «Мені тринадцятий минало», «Г. 3.» («Немає гірше, як в неволі...»), «Якби зустрілися ми знову...», «І широку долину...», «Ликері» («Моя ти любо! Мій ти друже!»), «Л» («Поставлю хату і кімнату»).

Питання для самоконтролю :

1. З якою метою було задумано вірш «Во Іудеї, во дні они...»?
2. Хто такий Іезекііль («Подражаніє Іезекіілю. Глава 19»)?
3. Хто такий Осія («Осія. Глава XIV»)?
4. Порівнюючи з попередніми переспівами Біблії, якими новими роздумами перейнята поезія «Осія. Глава XIV»?
5. Хто такий Галілей («І Архімед, і Галілей...»)?
6. На якому смисловому протиставленні побудований вірш «І Архімед, і Галілей...»?
7. Хто такий Ісаїя («Ісаїя. Глава 35»)?

ЗАВДАННЯ І ЗАПИТАННЯ ДО ПОТОЧНОЇ АТЕСТАЦІЇ 1

1. Написати есе на одну з тем : «Балада в українській літературі ХІХ ст.»; «Жанрові різновиди Шевченкової лірики»; «Перебування Т. Шевченка на Запорозжжі»; «Т. Шевченко-поет-романтик»; «Жанр твору «Кавказ»; «Т. Шевченко-художник»; «Образи головних героїнь «Катерина», «Наймичка», «Неофіти»; «Балади поетів-романтиків і балади Т. Шевченка»; «Своєрідність романтичного світобачення Т. Шевченка»; «Проблема міфологізму і постать Т. Шевченка»; «Жанрові різновиди Шевченкових поем».
2. Що таке конфлікт? Які є типи конфліктів?
3. Яке бачення особистості подає українська поезія І пол. ХІХ ст.? Які мотиви ця концепція об'єднує? Творчість якого поета знаменує її вершину?
4. Чому «Гайдамаки» Т. Шевченка називають романом у віршах?
5. Як Т. Шевченко ставився до Б. Хмельницького, чим це було зумовлено?
6. Чому Т. Шевченко у своїй творчості звернувся до форми сну? Охарактеризувати «Сни» Т. Шевченка.
7. Пояснити, чому Т. Шевченко почав писати прозу?
8. Пояснити, у чому суть конфлікту п'єси Т. Шевченка «Назар Стодоля»?
9. Розкрити зміст слів Є. Сверстюка : «Водночас канва поетового життя напрошується до канонізації: неясна юність, пророча місія в 30 років, шлях на Голгофу в 33, тріумфальне повернення після смерті зі словом новим, гнані й переслідувані учні».
10. Як ви розумієте вислів М. Рильського : «Нещасний в особистому житті, Т. Шевченко найвищу і найчистішу красу світу бачив у жінці, у матері»?
11. Прокоментувати уривок із поезії Л. Костенко : «Той любить Фанні Брон, той любить Беатріче, / Лауру, Ганську, або Наталі. / Коштовні імена на бархаті сторіччя! / Немеркнучі зірки на обріях землі! / О, скільки взято нот і списано паперу! / Шкода, як ореол не держиться чола. / Коли безсмертя впало на Ликеру, / Вона якраз по бублики ішла».

Практичне заняття № 9
Творчість Л. Глібова
План

1. Байки Л. Глібова 50-70-х рр. Актуальність тематики й проблематики :
 - а) образи байок «Вовк та Ягня», «Щука», «Мірошник», «Ведмідь-пасічник», «Громада», «Собака й кінь», «Охрімова свита»;
 - б) морально-етичні проблеми в байках «Мишача рада», «Пан на всю губу», «Вовк та Мишеня».
2. Байки 80-90-х рр. Реалістична характерність і повнокровність образів дійових осіб :
 - а) викривально-сатиричний образ пореформеної дійсності в байках «Лев на облаві», «Орачі й Муха», «Синиця», «Лисиця-жалібниця», «Цуцик», «Зозуля й Горлиця», «Шелестуни», «Мальований стовп»;
 - б) пропагування культурно-освітньої праці та її роль в суспільному житті («Солом'яний дід», «Жук і Бджола»).

3. Доробок Л. Глібова-лірика.

Тексти : Глібов Л. І. Твори : у 2-х т. Т. 1 : Байки. Поезії. Твори для дітей. Російська поезія. Київ : Наукова думка, 1974. 511 с.

Завдання : Вивчити напам'ять твори : «Журба».

Література

Основна :

1. Колесник П. Творчість Леоніда Глібова. *Твори* : у 2-х т. Т. 1. Київ : Наукова думка, 1974. С. 5-25.
2. Бондар М. Леонід Глібов. *Історія української літератури XIX ст.* : у 2-х кн. Кн. 2 : підручник / М. Жулинський. Київ : Либідь, 2006. С. 153-173.
3. Бондар М. Леонід Глібов : Негативи, позитиви, маски. *Слово і час*. 1997. № 4. С. 52-61.
4. Гур'єв Б. Леонід Глібов. Літературний портрет. Київ : Дніпро, 1965. 97 с.
5. Яковенко Г. Леонід Глібов – видатний український байкар і лірик (До 150-річчя з дня народження). *Українська мова і література в школі*. 1977. № 3. С. 86-90.

Додаткова :

1. Деркач Б. Творчість Глібова-байкаря у 90-х рр. (Ідеї, проблеми). *Радянське літературознавство*. 1976. № 9. С. 35-43.
2. Марценюк С. Слово і час Л Глібова. *Дивослово*. 1996. № 9. С. 60-61.
3. Сиваченко М., Деко О. Леонід Глібов. *Дослідження і матеріали*. Київ : Дніпро, 1969. 287 с.

Методичні рекомендації та поради

Популярність Л. Глібову принесли байки. Їх публікацію на сторінках «Черниговских губернских ведомостей» та «Черниговского листка» до 1863 р. постійно супроводжувало «Из Крылова». **Знаємо**, що багато глібовських байок мають ближчі чи дальші сюжетні відповідники у творах українських та російських байкарів, у Езопа, Федра, Лафонтена, Геллерта, у фольклорі, але в більшості випадків схему мандрівного байкового сюжету Л. Глібов обирав за

Криловською версією (а нерідко й сюжету, вигаданого самим І. Криловим). У творчості Л. Глібова виділяємо: а) байки-переклади: «Вовк і Кіт», «Лебідь, Щука і Рак»; б) переспіви та переробки, значно віддалені від первісного джерела; в) оригінальні твори, що їх споріднює із творами І. Крилова лише найзагальніші елементи сюжетної схеми; г) байки, сюжетний задум яких належить цілком Л. Глібову.

Головна ознака байок Л. Глібова – ліричне начало. Порівнюючи їх з творами І. Крилова, **вказуємо**, що у них послаблена політична, ідеологічно-філософська семантика твору. У Л. Глібова байка втрачає різкі контури, паралельно з ускладненням внутрішнього світу персонажа увідчутнюється емпірична, емоційно-чуттєва сторона змісту, концепція її вираження більш опосередкована. Концептуальна проблематика глібовської байкарської творчості інша.

Конкретний пейзажний малюнок для Л. Глібова – правило, він посилює колористичність, розмаїття подробиць, локальну характеристику пейзажу.

У його творах ослаблені типово байковий дедуктивний концепт, алегоричність образів і сюжетів, посилена художня самодостатність зображуваного, приведено в рух гумористичні, сатиричні, ліричні й епічні начала. У жанрових різновидах представлено й синтезовано жанри й жанрові елементи новели, оповідання, притчі, приказки, казки, гуморески і тощо.

Питання для самоконтролю :

1. Скільки всього байок нараховуємо у Л. Глібова?
2. Як жартома називали майбутнього байкаря в дитинстві?
3. Яка головна ознака байок Л. Глібова?
4. Як підписував свої байки Л. Глібов?
5. Який вірш Л. Глібова І. Франко зарахував до «правдивих перлин української лірики»?

Практичне заняття № 10

Соціально-психологічний роман «Люборацькі» А. Свидницького**План**

1. Соціально-психологічний роман «Люборацькі». Історія написання і видання.
2. Жанр твору.
3. Особливості композиції, проблематика.
4. Образи.

Тексти : Свидницький А. П. Роман. Оповідання. Нариси. Київ : Наукова думка, 1985. 574 с.

Література**Основна :**

1. Герасименко В. Анатолій Свидницький. Літературний портрет. Київ : Держвидав. художньої літератури, 1959. 135 с.
2. Гончар О. Проза. *Історія української літератури XIX ст.* : у 2-х кн. Кн. 2 : підручник / М. Жулинський. Київ : Либідь, 2006. С. 562-565.
3. Гречанюк С. ...То для мене школа правди і любові (До 150-річчя з дня народження Анатолія Свидницького). *Українська мова і література в школі*. 1984. № 9. С. 20-26.
4. Зінченко Н., Шкарупа А. Народні перекази та звичаї як основа фольклорно-етнографічних нарисів А. П. Свидницького. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2011. № 4. С. 12-16.
5. Міщук Р. Концепція людини. *Українська оповідна проза 50-60-х рр. XIX ст.* Київ : Наукова думка, 1978. С. 124-185.
6. Поважна В. Соціально-побутовий роман А. Свидницького «Люборацькі». *Багатогранність змістовної форми художнього тексту*. Київ : Вища школа, 1978. С. 54-82.
7. Сиваченко М. Анатолій Свидницький і зародження соціального роману в українській літературі. Київ : Вид. АН УРСР, 1962. 415 с.
8. Фігурна Н. Проблема української жінки (на матеріалі роману А. Свидницького «Люборацькі»). *Слово і час*. 1999. № 11. С. 14-16.

Додаткова :

1. Назаренко С. Нариси А. Свидницького і російська белетристика 40-60-х рр. *Радянське літературознавство*. 1971. № 7. С. 53-59.
2. Франко І. Анатоль Патрикійович Свидницький (Уваги до його «Люборацьких»). *Зібр. тв.* : у 50-ти т. Т. 27 : Літературно-критичні праці (1886-1889). Київ : Наукова думка, 1980. С. 7-8.
3. Хропко П. Нерозквітлий талант : До 150-річчя з дня народження А. Свидницького. *Дніпро*. 1984. № 8. С. 122-124.

Історико-біографічний твір : Мацевич А. Анатолій Свидницький. Біографічна повість. Київ : Молодь, 1984. 181 с.

Методичні рекомендації та поради

А. Свидницький – учений, фольклорознавець, письменник, педагог і громадський діяч – незаслужено забутий. «Наче й не було», – так говорили не лише про нього, а й про ціле покоління інтелігентів-різnochинців, типовим

представником якого він був.

Його перу належить роман, кілька десятків оповідань і нарисів, вірші, які стали піснями, цілий ряд статей, подорожні нотатки «Туда й обратно».

Наголошуємо, що романом «Люборацькі» він розширив тематичні обрії української прози – доти майже суціль «сільської», дав оригінальний для свого часу жанр – роман-хроніку і першим відійшов від традиційної розповіді від 1-ої особи. Отже, його проза засвідчила початок нового напрямку в українському критичному реалізмі, стала суттєвою ланкою літературного процесу – між творчістю Марка Вовчка і прозою І. Нечуя-Левицького.

Прийом об'єктизованої, зовні безпристрасної розповіді відкрив широкі можливості для творення ледь відчутного емоційно-психологічного (у романі – іронічного) підтексту, для інтимізації факту, для перетворення слова фіксуємого в образотворче. Те, що під іншим пером залишилося б голою констатацією, розрахованою на логічне, розумове сприйняття, у А. Свидницького ставало точно розрахованим мистецьким доторком до тих струн людської душі, над якими не владні закони формальної логіки. Літературознавці не випадково підкреслювали вміння автора залишатися в площині художньої творчості, не збитися з тону, не зійти на публіцистичний стиль при змалюванні найболючіших явищ і фактів – риса, що є ознакою справжнього митця, того, який володів почуттям художнього такту і міри.

М. Зеров, посилаючись на А. Шамрая, який слушно ділив весь розвиток української прози від Г. Квітки-Основ'яненка й до І. Франка приблизно на дві пори – розповідного й описового стилю, писав, що автор «Люборацьких» займає середню позицію між оповідачами «об'єктивістами» та «суб'єктивістами».

Перше видання твору з'явилося у 1901 р., тобто через чотири десятиліття після його написання.

«Люборацькі» належать до нечисленної групи тих романів, у яких герой є не постійною, а змінюваною величиною.

Питання для самоконтролю :

1. Хто назвав А. Свидницького «автором прехорошої повісті»?
2. Вплив якого письменника відчутний на віршах А. Свидницького?
3. Поясніть, чи правильне твердження: «Роман «Люборацькі» А. Свидницького – автобіографічний»?
4. Як А. Свидницький визначив провідну проблему роману «Люборацькі»?
5. Хто винен у загибелі Антося Люборацького?
6. Назвіть причини трагедії родини Люборацьких?
7. Які визначальні риси ідіостилу А. Свидницького?

Практичне заняття № 11
Творчість Марка Вовчка
 План

1. Характер типізації обставин в українських оповіданнях Марка Вовчка:
 - а) соціально-проблемних «Козачка», «Одарка», «Горпина», «Ледащиця», «Два сини»;
 - б) баладних «Чари», «Максим Гримач», «Данило Гурч».
2. Соціальна повість «Інститутка». Образи-персонажі твору.
3. Психологічні повісті «Павло Чорнокрил», «Три долі».
4. Соціально-побутова казка «Дев'ять братів і десята сестриця Галя». Зв'язок із фольклором.
5. Жанр героїко-романтичної повісті-казки «Кармелюк».

Тексти : Марко Вовчок. Твори : у 7-х т. Т. 1. Київ : Наукова думка, 1964. 465 с.

Література

Основна :

1. Агеєва В. Чоловічий псевдонім і жіноча незалежність. *Слово і час*. 2002. № 4. С. 27-33.
2. Зубрихіна О. Композиційні особливості історичної повісті Марка Вовчка «Маруся». *Слово і час*. 2018. № 3. С. 59-68.
3. Нахлік Є. «Фольклорний історизм» і казкова умовність : новела «Олена» М. Шашкевича та повість «Кармелюк» Марка Вовчка. *Українська романтична проза 20-60-х рр. XIX ст.* Київ : Наукова думка, 1988. С. 143-168.
4. Нахлік Є. Ствердження романтичної моралі : баладні оповідання Марка Вовчка. *Українська романтична проза 20-60-х рр. XIX ст.* Київ : Наукова думка, 1988. С. 228-253.
5. Сиваченко М. До теми : Марко Вовчок і народна казка. *Сторінки історії української літератури і фольклористики*. Київ : Наукова думка, 1990. С. 43-75.
6. Сорокіна Л. Відповідальність і вина як уселюдські чесноти в баладному оповіданні Марка Вовчка Максим Гримач. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2011. № 5. С. 18-21.

Додаткова :

1. Братусь І. Роман «Марія» О. Іваненко в контексті творів про Марка Вовчка. *Слово і час*. 2000. № 4. С. 30-37.
2. Тис Ю. Суддя доби (До 100-ліття від появи «Народніх оповідань» і 50-ліття від дня смерті Марка Вовчка). *Визвольний шлях*. 1957. № 6. С. 675-679.
3. Франко І. Марія Маркович (Марко Вовчок). Посмертна згадка. *Зібр. тв.* : у 50-ти т. Т. 37 : Літературно-критичні праці (1906-1908). Київ : Наукова думка, 1982. С. 276-279.
4. Яремкович М. Жанрова своєрідність малої прози Марка Вовчка. URL : <https://www.google.com.ua/search?q=про+марка+вовчка+статті&rlz>.
5. Сохацька Є. Феномен Марка Вовчка. URL : https://dyvoslovo.com.ua/wp-content/uploads/2016/04/9_122013.pdf.

Історико-біографічні твори :

1. Брандіс Є. Марко Вовчок. Повість-дослідження. Київ : Дніпро, 1975. 361 с.
2. Іваненко О. Марія. Київ : Радянська школа, 1988. 542 с.

Методичні рекомендації та поради

Українські твори, зокрема «Народні оповідання», зробили ім'я Марка Вовчка, як письменниці, і в російській, і в українській літературі. Стиль «Народних оповідань» був головною окрасою Марка Вовчка – об'єктивний, легкий, щирий, розмовний – надавав їм літературної сили.

Про людей, тобто про селянство, Марко Вовчок писала з позиції любові й демократизму. У тоні її розповіді звучить голос історії. «Народними оповіданнями» вона проголошує найоб'єктивніший і найсправедливіший вирок – вирок історії – усьому доброму і злому, що творилося на землі.

Марко Вовчок фіксує увагу на проявах особистості, на внутрішній нескореності своїх героїв. Вона наполегливо шукала в народі сили, здатні протистояти темному царству гніту, насильства й неправди. Герої її творів – люди активні, тверді духом, щедрі почуттями, волелюбні. За жанром і особливостями композиції оповідання Марка Вовчка наближаються до повісті. Їй самій іноді нелегко визначити жанр своїх творів. О. Дорошкевич називав їх «згорнутими повістями».

М. Добролюбов у статті «Риси для характеристики руського простолюду» вказував на найбільш характерні риси таланту письменниці. В оповіданнях Марка Вовчка чується «не роздратований, озлоблений памфлетизм, не пристрасна боротьба, а спокійний, безсторонній урочистий суд історії над принципом кріпацтва».

Особливості оповідань Марка Вовчка: – розповідь ведеться від першої особи (від імені героїв чи близьких людей); – природна близькість до усної народної творчості; – простота композиції (коротка експозиція, сама історія, лаконічний епілог); – небагатомовність; – лаконічність описів; – розгляд подій під одним кутом зору (як впливав на них кріпосний лад і в якому співвідношенні вони були з народним побутом і звичаями).

Питання для самоконтролю :

1. Хто оповідання Марка Вовчка охарактеризував як «ліро-епічні поеми в прозі»?
2. Який жанр започаткувала Марко Вовчок в українській літературі?
3. У якому році з'явилася збірка творів Марка Вовчка «Народні оповідання»?
4. Яку першу назву мала повість «Інститутка»?
5. У який період відбувалися події в «Інститутці»?
6. Хто з письменників писав, що твори Марка Вовчка «...з повним правом стали в ряд з найкращими творами світової літератури про селянство»?

Практичне заняття № 12
**«Чорна рада» П. Куліша – перший історичний роман
 в українській літературі**

План

1. Створення й видання роману. Творче засвоєння традицій романтично-пригодницьких творів Вальтера Скотта, М. Гоголя, М. Грабовського.
2. Широка панорама української дійсності XVII ст., показ народних мас у романі.
3. Складність проблематики, особливості композиції, жанрово-художня своєрідність твору.
4. Реалістичні й романтичні стильові засоби.

Тексти : Куліш П. Твори : у 2-х т. Т. 1 : Прозові твори. Поетичні твори. Переспіви та переклади. Київ : Наукова думка, 1998. 752 с. Т. 2 : Поєми. Драматичні твори, 1998. 768 с.

Література

Основна :

1. Вілянт О. Українська нація в романі «Чорна рада». *Українська мова та література*. 2001. Ч. 2. (210). С. 4-5.
2. Жулинський М. У праці каторжній, в трагічній самоті. *П. Куліш. Твори : у 2-х т. Т. 1*. Київ : Дніпро, 1989. С. 5-30.
3. Кравченко В. Аперцепція характерів у романі «Чорна рада» П. Куліша. *Вісник ЗДУ. Серія : Філологічні науки*. Запоріжжя : ЗДУ, 2001. № 2. С. 52-55.
4. Лазарева В. Духовні цінності в художній візії Пантелеймона Куліша. *Дивослово*. 2005. № 6. С. 58-61.
5. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш. *П. Куліш. Твори : у 2-х т. Т. 1*. Київ : Наукова думка, 1998. С. 5-36.
6. Слоньовська О. «Гетьмани, гетьмани, якби то ви встали...» : аналіз роману П. Куліша «Чорна рада». *Дивослово*. 1994. № 12. С. 11-16.
7. Федорук О. Епіграфи в Кулішовому романі «Чорна рада». *Слово і час*. 2018. № 9. С. 56-64; *Слово і час*. 2018. № 10. С. 13-24; *Слово і час*. 2018. № 11. С. 67-74.

Додаткова :

1. Вертій О. Пантелеймон Куліш і народна творчість. Тернопіль : підручники й посібники, 1998. 119 с.
2. Владимірова В. Етнографічна та історична істина (Два типи дискурсу П. Куліша). *Слово і час*. 1998. № 11. С. 58-61.
3. Пахолок З. Молодий Панько Куліш. *Українська мова та література*. Ч. 2. 2005. С. 29-30.
4. Федорук О. Редакції роману П. Куліша «Чорна рада» : сцена в пекарні. *Слово і час*. 2017. № 1. С. 55-62.
5. Івашків В. Фольклористичні мандрівки Пантелеймона Куліша 1840-х років. URL : <http://nz.ethnology.lviv.ua/archiv/2011-2/4.pdf>.

Історико-біографічний твір : Петров В. Романи Куліша. *П. Зайцев. Перше*

кохання Шевченка. Петров В. Романи Куліша. Аліна й Костомаров. Київ : Україна, 1994. С. 15-36.

Методичні рекомендації та поради

Характеризуючи роман «Чорна рада», **наголошуємо**, що озброєний новим поглядом на народ, на історіографію, історію й етнографію, відштовхуючись від історичних дум і пісень, літописів, історичних актів та інших історичних першоджерел, П. Куліш пише «Чорну раду», типологічні ознаки якого повністю відповідають жанрові історичного роману, альфою і омегою для якого є художня та історична правда.

У романі знайшли своє відображення не так сама історична подія (чорна рада 1663 р.), як зміст цілої епохи в житті народу, зіткнення суспільних укладів, що стоять на різних ступенях соціально-політичного, культурного й морального розвитку. П. Куліш-реаліст долає П. Куліша-романтика. «Романтичне» і «реалістичне» стають у романі контрастними: романтична поетизація минулого (національно-визвольної боротьби під проводом Богдана Хмельницького), своєрідна збалансованість і героїв фантазії і життєподібності, акцентування ідеального (духовного) начала; зв'язок із фольклорною традицією як один із способів пізнання суті життя й реалістичне зображення найстрашнішої історичної епохи після смерті Богдана Хмельницького – руїни. Звідси два часові плани (тоді й тепер); спонтанний (романтичний) і горизонтальний причинно-наслідковий рух (реалістичний).

Варто акцентувати, що Кулішеві вдалося створити історичний роман-хроніку в канонічному розумінні жанру й новаторський – у художньому. Маємо на увазі часову двоплановість твору, яка діє безперервно й нероздільно впродовж усього твору. Час минулий – час теперішній (час історичний і час художній) діють паралельно – на всіх рівнях: ідейному, жанровому, композиційному, образному, мовному.

Специфіка «Чорної ради» в тому, що «хронікальний виклад» зберігається й до минулого часу (історичних подій, що відбувалися десятки, а то й сотні літ тому; минулого життя героїв; навіть «історії» предметів, речей, будинків, сіл, міст і тощо.) і до сучасного. Під художнім часом розуміємо відображення всіх видів часу, переданих через призму індивідуальних оцінок художника, підпорядкованих його задуму, життєвій і художньо-естетичній позиції.

Питання для самоконтролю :

1. Хто «переклав Біблію українською мовою»?
2. Як названо орфографію П. Куліша вперше вжиту ним у збірці «Записки о Южной Руси»?
3. Як називається перший загальноукраїнський журнал, видрукований у друкарні П. Куліша?
4. Про який твір П. Куліша йде мова: «Перший український історичний роман»?
5. Хто назвав роман П. Куліша «Чорна рада» «найкращим твором історичної прози в українській літературі»?

Практичне заняття № 13
Творчість О. Стороженка
 План

1. Відображення селянського побуту в оповіданнях «Закоханий чорт», «Матусине благословення», «Чортова корчма».
2. Фольклорно-етнографічний характер оповідань «Вчи лінивого не молотом, а голодом», «Два брати», «Дурень», «Три сестри».
3. Ранні зразки новелістичного жанру «Вуси», «Голка».
4. Роман «Марко Проклятий» як своєрідний коментар фольклорних критеріїв добра і зла, морального й етичного:
5. а) історична й народно-фантастична екзотика, мелодраматичні моменти у творі;
6. б) образ Максима Кривоноса;
7. в) стильова манера роману.

Тексти : Стороженко О. П. Твори : у 2-х т. Київ : Держвидавництво художньої літератури, 1957. Т. 1. 437 с. Т. 2. 421 с.

Література

Основна :

1. Кравченко В. Олекса Стороженко. *Текст лекції (для студентів 2 курсу українського відділення філологічного факультету)*. Запоріжжя : ЗДУ, 2001. 32 с.
2. Нахлік Є. До джерел народно-фантастичної умовності : українські оповідання О. Стороженка. Спроба міфологічно-історичного роману «Марко Проклятий». *Українська романтична проза 20-х-60-х рр. XIX ст.* Київ : Наукова думка, 1988. С. 137-143.
3. Пойда О. Роман «Марко Проклятий». *Слово і час*. 1995. № 11-12. С. 23-27.

Додаткова :

1. Балущок В. Архаїчні витоки образу Марка Проклятого. *Слово і час*. 1996. № 11-12. С. 73-76.
2. Ганюкова К. Прокляття чи безсмертя? («Вічний» герой в інтерпретації О. Стороженка і П. Загребельного). *Вісник ЗДУ*, 2000. № 1. С. 39-44.
3. Красножон К. Фоноритміка оповідання «Закоханий чорт» О. Стороженка. *Слово і час*. 2018. № 1. С. 67-77.
4. Лімборський І. Преромантичний роман : рецепція в українській літературі. *Слово і час*. 2000. № 3. С. 59-63.
5. Нямцу А. «Марко Проклятий» О. Стороженко в контексте мировой литературной традиции. Традиционные сюжеты, образы, мотивы : статті. Черновці : Рута, 2001. С. 25-32.
6. Центр ім. Д. Донцова. Тип запорожця у творах О. Стороженка. URL : <http://dontsov-nic.com.ua/typ-zaporozhtsya-u-o-storozhenka/>.

Методичні рекомендації та поради

Національні витоки літератури «жахів» в українській художній свідомості сягають доби бароко XVII-XVIII ст., часу, коли особливої гостроти набули теми смерті, страху перед потойбічним світом, де, як вважалося,

людина потрапляє в залежність від темних, диявольських сил.

У XVIII ст. тема «жахів» потойбічного світу переосмислюється іноді в бурлескно-травестійній тональності. І показовим з цього погляду є віршоване гумористичне оповідання «Пекельний Марко», в основі якого – давня релігійна легенда про «великого грішника», що став простим козаком і потрапив до пекла. Цей «дегероїзований» персонаж стає визволителем козаків, шукає «спасіння душі» й не цурається при цьому «чортів», без яких, на думку автора, в людей не було «горілки», «цимбалів», «сопілки». Образ «великого грішника», позбавлений бурлескно-сатиричного тону, змодельований у відповідності з традиціями готичного роману у творі «Марко Проклятий».

О. Стороженко започаткував в українській літературі традиції «химерного» роману – жанру, в якому оригінальний поетичний світ автора, філософська проблематика трансформувалися через фольклорні ремінісценції. «Марко Проклятий» є оригінальним експериментом фольклорно-міфологічного («химерного») історичного роману. Цю традицію продовжили О. Ільченко, В. Земляк, Вал. Шевчук.

Питання для самоконтролю :

1. О. Стороженко започаткував у літературі традицію якого роману?
2. Як визначають жанр твору «Марко Проклятий» О. Стороженка?
3. У яких творах О. Стороженко розробляв запорозьку тематику?
4. Як прозвали запорожці козака, котрого зустрів Марко («Марко Проклятий» О. Стороженка)?
5. Яка ідея твору «Марко Проклятий» О. Стороженка?

Практичне заняття № 14 Творчість Ю. Федьковича

План

1. Збірка «Поезія Йосипа Федьковича». Доля жовніра цісарської армії у віршах.
2. Антимілітаристські й антицісарські настрої поем «Новобранчик» і «Дезертир».
3. Любовне почуття в трактуванні Ю. Федьковича.
4. Проза письменника, її новаторство («Люба-згуба», «Серце не навчити», «Таліянка», «Дністрові кручі» та ін.).

Тексти : Федькович Ю. А. Твори. Київ : Наукова думка, 1985. 574 с.

Література

Основна :

1. Вертій О. Відображення народних, етичних поглядів у художній прозі Ю. Федьковича. *Народна творчість та етнографія*. 1984. № 4. С. 23-29.
2. Ковалець Л. Театр як життя : драма Юрія Федьковича Довбуш в аспекті біографічному. *Слово і час*. 2011. № 10. С. 65-73.
3. Ковалець Л. Юрій Федькович . Історія розвитку творчої індивідуальності письменника. Київ : Академія, 2011. 237 с.
4. Нахлік Є. Амбівалентне трактування пристрасті : новелістика Ю. Федьковича. *Українська романтична проза 20-60-х рр. XIX ст.* Київ : Наукова думка, 1988. С. 253-278.
5. Нахлік Є. Самобутнє явище романтичної прози (До 150-річчя з дня народження Ю. Федьковича). *Українська мова і література в школі*. 1984. № 8. С. 12-18.
6. Пазяк М. Поетична творчість Ю. Федьковича. *Українська мова і література в школі*. 1963. № 6. С. 29-35.

Додаткова :

1. Ковалень Л. Два щастя матері Федьковича. *Дзвін*. Ч. 2. 2004. С. 129-134.
2. Мельничук Б. На віттар України і людства. *Юрій Федькович. Твори*. Т. 1 : Поезія. Ч. 1 : Лірика. Чернівці : Буковина, 2004. С 5-19.
3. Полєк В. Джерело живої води. До 150-річчя з дня народження Ю. Федьковича. *Вітчизна*. 1984. № 8. С. 173-176.
4. Ткачук М. Розгляд прозових творів Ю. Федьковича в IX класі. *Українська мова і література в школі*. 1979. № 9. С. 42-47.
5. Франко І. Осип-Юрій Федькович. *Зібр. тв. : у 50-ти т. Т. 27 : Літературно-критичні праці (1886-1889)*. Київ : Наукова думка, 1980. С. 37-39.

Історико-біографічний твір : Пільгук І. Пісню снує Черемош. Київ : Радянський письменник, 1973. 237 с.

Методичні рекомендації та поради

Буковина, Чернівецька область, – край героїчних переказів про народних месників опришків та їх славного ватажка Олексу Довбуша, про повстанця Лук'яна Кобилицю, край, що дав світові письменників Юрія Федьковича та Ольгу Кобилянську.

Буковина за княжих часів входила до складу українських земель. У

XIII ст. зайняли її татари, потім румуни. У XVI ст. вела життя в повній безпросвітній темряві. У 1775 р. дісталася вона Австрії і тоді її доля трохи полегшала. Йосип II зніс підданство і дбав про підвищення народної освіти. З'явилися школи, але тільки німецькі та румунські. Коли у 1786 р. Буковину приєднано до Галичини й нагляд над буковинськими школами одержала львівсько-латинська консисторія, крім німецьких та румунських шкіл з'явилися також польські. Коли ж управління школами перейшло до рук державних чиновників (1868), почало розвиватися українське шкільництво.

Перед виступом Ю. Федьковича були вже на Буковині поети: Гаврило та Василь Продани, Василь Ферлеєвич, але їх твори мовою і змістом були далекі від життя. Пробудив національно буковинських українців тільки Ю. Федькович.

Юрій народився у 1834 р. й на хрещенні по латинському обряду одержав імена: Осип Домінік.

Літературна спадщина Ю. Федьковича складається з поетичних, прозових, драматичних творів та перекладів. За тридцять років літературної діяльності він написав понад триста творів у різних жанрах.

Проза Ю. Федьковича індивідуально-психологічна. Авторська увага в ній зосереджена на внутрішньому світі особистості, на родинно-побутових взаєминах між людьми. Основна колізія – це колізія між суб'єктивним прагненням індивіда до задоволення своїх абсолютних духовних (інтимних) поривань і неможливістю досягти омріяного (відповідно репрезентовано й тип героя, що жадає безмежного особистого щастя і балансує між нездійсненою мрією і самознищенням). Але в різних творах цей конфлікт переплітається з іншими колізіями. Виділяємо твори з почуттєвою і фаталістичною природою конфлікту («Люба-згуба»), суто почуттєвою («Серце не навчити»), із вкрапленням у колізію соціальних мотивів («Штефан Славич»), з морально-психологічними питаннями («Таліянка», «Побратим», «Опришок»).

Питання для самоконтролю :

1. Який із університетів України носить ім'я Ю. Федьковича?
2. Яка тема домінує в художньому доробку Ю. Федьковича?
3. Хто назвав Ю. Федьковича «найбільшим поетом зеленої Буковини»?
4. У якому році вийшла перша збірка «Поезії Йосифа Федьковича»?
5. Назвіть жанри художньої літератури, у яких працював Ю. Федькович?
6. Назвіть головні проблеми, які Ю. Федькович розкриває у повістях?

ЗАВДАННЯ І ЗАПИТАННЯ ДО ПОТОЧНОЇ АТЕСТАЦІЇ 2

1. Підготувати есе на одну з тем: «Л. Глібов та І. Крилов»; «Звичаї українських козаків» (за творами О. Стороженка); «Жанрові особливості україномовної прози Марка Вовчка»; «П. Куліш і Т. Шевченко»; «Чорна рада» – твір реалістично-романтичного спрямування»; «Мотиви поезії П. Куліша»; «Розмаїття поетичних жанрів Ю. Федьковича»; «Вплив Т. Шевченка на творчість Ю. Федьковича»; «Своєрідність «феномену С. Руданського»; «Місце літературного доробку О. Стороженка в українській літературі»; «Народні оповідання» А. Свидницького; «Місце і значення діяльності П. Куліша в історії української культури»; «Запорожжя і запорожці в романі «Чорна рада» П. Куліша»; «Взаємини П. Куліша і Т. Шевченка»; «Концепція хутора в системі національних поглядів П. Куліша».
2. Які твори С. Руданського стали піснями?
3. Хто і чому назвав О. Стороженка «запізненим романтиком»?
4. Чому Т. Шевченко називав Марка Вовчка «донею»?
5. Що дало підстави І. Франку сказати: «...в історії української етнографії ім'я П. Куліша тривко записане його «Записками о Южной Руси»?
6. Чим зумовлена українсько-російська літературна двомовність П. Куліша?
7. Які пріоритети для подальшого поступу української нації виділяв П. Куліш?
8. Прокоментуйте вислів С. Єфремова: «Куліш – це надзвичайно складна натура, палка у почуваннях ... і холодно-розсудлива в практичному житті, зіткана з суперечностей; людина велика в позитивній діяльності, велика і в помилках, хитаннях та і в самому занепаді. Трудно одним поглядом охопити його кипучу різноманітну працю, що поряд із надзвичайно коштовними здобутками для рідного краю дає й чимало такого, що варто було б забути, його заслуги шануючи. Та коли відкинути навіть особисту вдачу Куліша, треба буде все ж признати, що на нікому, може, не одбилось так наше національне лихоліття, як власне на цьому письменникові».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДО ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ

1. Про кого мова: «... був старшим боярином на весіллі П. Куліша»?
а) М. Костомаров; б) Т. Шевченко; в) Ю. Федькович.
2. Поема Т. Шевченка, у якій немає епічного начала?
а) «Сон»; б) «Кавказ»; в) «Гайдамаки».
3. Кому Марко Вовчок присвятила повість «Інститутка»?
а) І. Тургенєву; б) Т. Шевченку; в) П. Кулішу.
4. З якого твору Т. Шевченка слова: «Минають дні, минає літо, / Шелестить / Пожовкле листя по діброві; / Гуляють хмари; сонце спить»?
а) «Гайдамаки»; б) «Причинна»; в) «Тополя».
5. Кого згадує Т. Шевченко у поезії «Мені тринадцятий минало»?
а) Катерину Піунову; б) Оксану Коваленко; в) Харитину Довгополенко.
6. Хто назвав О. Стороженка «запізненим романтиком»?
а) В. Пахаренко; б) Д. Чижевський; в) С. Єфремов.
7. Роман «Марко Проклятий» написав ...?
а) М. Гоголь; б) О. Стороженко; в) А. Свидницький.
8. Поема Т. Шевченка, написана в 1838 році?
а) «Гайдамаки», б) «Катерина», в) «Наймичка».
9. Російський художник, який брав участь у викупі Т. Шевченка з кріпацтва?
а) К. Брюллов; б) І. Рєпін; в) І. Шишкін.
10. Місто, де поховано Ю. Федьковича?
а) Київ; б) Чернівці; в) Кам'янець-Подільський.
11. Навчальний заклад, слухачем якого став Т. Шевченко після визволення з кріпацтва?
а) Медико-хірургічна академія; б) Академія мистецтв; в) Київський університет.
12. Кому Т. Шевченко присвятив поему «Катерина»?
а) В. Жуковському; б) В. Григоровичу; в) Якову де Бальмену.
13. З якого твору Т. Шевченка слова: «Нема раю на всій землі, / Та нема й на небі»?
а) «Гайдамаки»; б) «Не женися на багатій»; в) «Не завидуй багатому».
14. Хто сказав про Т. Шевченка: «...він не буде абияким чоловіком : з його буде або щось дуже добре, або велике ледащо...»?
а) батько Т. Шевченка; б) брат Т. Шевченка Микита; в) мати Т. Шевченка.
15. З яким відомим письменником був знайомий О. Стороженко?
а) Т. Шевченком; б) П. Кулішем; в) М. Гоголем.
16. Хто автор роману «Люборацькі»?
а) А. Свидницький; б) Є. Гребінка; в) Г. Квітка-Основ'яненко.
17. Жанр твору «Причинна» Т. Шевченка?
а) поема; б) казка; в) балада.
18. Жанр твору «Люборацькі» А. Свидницького?
а) соціально-психологічний роман; б) химерний роман; в) соціально-побутовий роман.

19. Інша назва «Щоденника» Т. Шевченка?
а) «Журнал»; б) «Записник»; в) «Зошит».
20. Кому Т. Шевченко присвятив поему «Кавказ»?
а) В. Жуковському; б) Якову де Бальмену; в) Шафарикові?
21. З якого твору Т. Шевченка слова: «Рече та стогне Дніпр широкий, / Сердитий вітер завива, / Додолу верби гне високі, / Горами хвилю підійма»?
а) «Великий льох»; б) «Причинна» в) «Утоплена».
22. Скільки запросили за викуп Т. Шевченка з кріпацтва?
а) 2000 крб; б) 2500 крб; в) 3000 крб.
23. Хто назвав Ю. Федьковича «буковинським соловейком»?
а) І. Франко; б) Леся Українка; в) М. Рильський.
24. Поезія-монолог Т. Шевченка, на слова якої написано понад півсотні музичних творів?
а) «Заповіт»; б) «Сонце заходить, гори чорніють...»; в) «Думи мої, думи мої...».
25. Чий псевдонім «Кобзар Дармограй»?
а) О. Афанасьєва-Чужбинського; б) Т. Шевченка; в) П. Куліша.
26. Місто, де навчався С. Руданський?
а) Кам'янець-Подільський; б) Київ; в) Петербург.
27. Ім'я матері Т. Шевченка?
а) Марія; б) Катерина; в) Мотря.
28. Жанр твору Т. Шевченка «Наймичка»?
а) ліро-епічна, драматична поема; б) ліро-епічна, побутово-етологічна, героїчна поема; в) ліро-епічна, трагедійна поема, де конфлікт має соціальне підґрунтя.
29. Про який твір мова: «Перший історичний роман»?
а) «Чайковський» Є. Гребінки; б) «Чорна рада» П. Куліша; в) «Любодарські» А. Свидницького.
30. Про кого мова: «Переклав Біблію українською мовою»?
а) Т. Шевченка; б) П. Куліша; в) М. Костомарова.
31. Оповідання, яким розпочинається збірка «Народні оповідання» Марка Вовчка?
а) «Сестра»; б) «Козачка» в) «Одарка».
32. Кому присвячена поема Т. Шевченка «Мар'яна-черниця»?
а) Ганні Закревській; б) Оксані Коваленко; в) Ликері Полусмаковій.
33. З якого твору Т. Шевченка слова: «Гомоніла Україна, / Довго гомоніла, / Довго, довго кров степами / Текла-червоніла. / Текла, текла та й висохла. / Степи зеленіють»?
а) «Кавказ»; б) «Гайдамаки»; в) «Єретик».
34. Хто автор офорту на титульній сторінці «Кобзаря»?
а) Є. Фішер; б) В. Штернберг; в) П. Мартос.
35. Традицію якого роману започаткував у літературі О. Стороженко?
а) історичного; б) химерного; в) новелістичного.
36. Хто написав роман «Чорна рада»?

- а) П. Куліш; б) О. Стороженко; в) А. Свидницький.
37. Поема Т. Шевченка, в якій сатирично зображені цар та цариця?
а) «Сон»; б) «Кавказ»; в) «Єретик».
38. Чий псевдонім «Марко Вовчок»?
а) Опанаса Марковича; б) Марії Вілінської; в) Лариси Косач.
39. Літературний псевдонім дружини П. Куліша?
а) Ганна Барвінок; б) Марко Вовчок; в) Дніпрова Чайка.
40. Жанр твору Т. Шевченка «І мертвим, і живим...»?
а) містерія; б) послання; в) комедія.
41. Про який твір мова: «Перший український соціально-психологічний роман»?
а) «Пан Халявський» Г. Квітки-Основ'яненка; б) «Люборацькі» А. Свидницького; в) «Чорна рада» П. Куліша.
42. Про кого мова: «Був автором українського правопису»?
а) П. Куліш; б) Т. Шевченко; в) М. Шашкевич.
43. Віршовий розмір, яким написана поезія «Стоїть гора високая...» Л. Глібова?
а) ямб; б) хорей; в) коломийковий розмір.
44. Кому Т. Шевченко присвятив поему «Тризна»?
а) Ликері Полусмак; б) Варварі Респіній; в) Ганні Закревській.
45. З якого твору Т. Шевченка слова: «Вітер в гаї не гуляє – / Вночі спочиває, / Прокинеться – тихесенько / В осоки питає: / «Хто се, хто се по сім боці / Чеше косу? Хто се?..»
а) «Утоплена»; б) «Тополя»; в) «Причинна».
46. Скільки типових балад виділяємо у творчості Т. Шевченка?
а) 9; б) 12; в) 8.
47. Що виконує функцію композиційного стрижня у романі «Чорна рада» П. Куліша?
а) мотив дороги; б) любовний мотив; в) історичний мотив.
48. Хто автор байок «Вовк да Ягня», «Півень да Лисиця», «Працьовитий Ведмідь», «Дві кухви», «Заєць да Перепелиця», «Вовки да Вівці»?
а) Л. Глібов, б) П. Білецький-Носенко, в) Л. Боровиковський.
49. У який період творчості Т. Шевченко написав поему «Єретик»?
а) ранній; б) період «трьох літ»; в) останній період творчості.
50. Український художник, який брав участь у викупі Т. Шевченка з кріпацтва?
а) І. Сошенко; б) І. Зайцев; в) Карл Брюллов.
51. Ім'я Тура, героя роману «Чорна рада» П. Куліша?
а) Кирило; б) Яким; в) Іван.
52. Жанр твору Т. Шевченка «Назар Стодоля»?
а) комедія; б) трагедія; в) драма.
53. Про кого мова: «Життєва доля ... пов'язана з Росією, Францією, Британією, Німеччиною, Кавказом»?
а) Марка Вовчка; б) П. Куліша, в) С. Руданського.
54. Основна ознака байки як літературного жанру?
а) казковість; б) алегорія; в) фантастичність.

55. Кому Т. Шевченко присвятив поему «Єретик»?
а) Шафарикові; б) Якову де Бальмену; в) Карлу Брюллову.
56. З якого твору Т. Шевченка слова: «І мене в сем'ї великій, / В сем'ї вольній, новій, / Не забудьте пом'янути / Незлим тихим словом»?
а) «Як умру, то поховайте...»; б) «І мертвим, і живим...»; в) «Кавказ».
57. У якому році Т. Шевченко був на Запоріжжі?
а) 1843; б) 1844; в) 1845.
58. У якому місті відбувалися події, зображені в «Чорній раді» П. Куліша?
а) Пирятин; б) Чигирин; в) Ніжин.
59. Основний жанр ліричної поезії, характерний для поетів-романтиків?
а) балада; б) романс; в) пісня.
60. Ім'я героїні з поеми Т. Шевченка «Гайдамаки», коханої Яреми?
а) Маруся; б) Оксана; в) Катерина.

СХЕМИ ТА ПРИНЦИПИ АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Принцип єдності змісту і форми – твір необхідно розглядати як формозмістову цілісність, зорганізовану ідейним задумом.

Принцип історизму – важливий остільки, оскільки література є явищем суспільним, конкретно-історичним. Варто осмислювати твір в контексті тієї епохи, в яку він був написаний, адже на особливості його творення вплинули тогочасна суспільно-культурна дійсність, літературний процес, напрям, школа, у межах якої працював автор.

Принцип художньої якості – аналізувати твір варто з позицій критеріїв духовної глибини й естетичної довершеності.

ВИДИ АНАЛІЗУ

Сюжетний – розкриваючи сюжет твору, характеризують його тему, ідею, проблематику, систему образів, жанрову й композиційну специфіку, стильову своєрідність.

Проблемний – ґрунтовний розгляд основних проблем твору, з огляду на які визначають жанрову, композиційну, мовно-стильову своєрідність твору, характеризують героїв.

Системний – всебічний розгляд твору як художньої системи, цілісності.

СХЕМА АНАЛІЗУ ЛІРИЧНОГО ТВОРУ

1. Відомості про автора (ті, що допомагають краще зрозуміти специфіку твору).
2. Історія написання та видання твору (в разі потреби).
3. Жанр твору.
4. Провідний мотив поезії.
5. Композиція твору (у ліричному сюжеті як такого немає, проте основна увага зосереджується на певному почутті). Виділяють такі композиційні етапи розгортання почуття: поштовх до появи почуття, розвиток почуття, кульмінація (можлива), резюме, або авторський висновок.
6. Головні образи.
7. Виразальні засоби мови (на 4-х рівнях): тропи (епітет, порівняння, метафора, метонімія, синекдоха, гіпербола, алегорія, символ, іронія, сарказм та ін.); стилістичні фігури (рефрен, анафора, поетичне кільце, антитеза, паралелізм, градація, риторичні фігури та ін.); засоби звукопису (алітерація, асонанс, звуконаслідування); лексичні засоби (синоніми, антоніми, застарілі слова, неологізми, діалектизми).
8. Версифікація (рими, спосіб римування, віршовий розмір, вид строфи).
9. Почуття і роздуми, викликані твором.

АНАЛІЗ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОБРАЗІВ-ПЕРСОНАЖІВ

1. Опис зовнішності персонажа.
2. Основні риси вдачі.
3. Зовнішні вияви внутрішнього стану (через жести, міміку, інтонацію, добір слів у монологіях і репліках тощо).
4. Пейзажні зарисовки, опис явищ, окремих предметів, які допомагають письменникові виразніше відтворити почуття, переживання, настрої,

розкрити окремі риси.

5. Ставлення автора до персонажа.
6. Ставлення героїв один до одного.
7. Засоби творення образу-персонажа в художньому творі.

СХЕМА АНАЛІЗУ ЕПІЧНОГО ТВОРУ

1. Короткі відомості про автора (ті, що краще допоможуть зрозуміти специфіку твору).
2. Історія написання твору.
3. Історична основа.
4. Рід, жанр, жанровий різновид.
5. Життєва основа (реальні факти, які стали поштовхом до написання твору і лягли в основу його сюжету).
6. Тематика і проблематика.
7. Композиція.
8. Сюжет – конфлікт у його основі, художня послідовність його компонентів.
9. Позасюжетні елементи та їхня художня роль.
10. Персонажі (головні, другорядні, епізодичні, групування їх навколо конфлікту). Прийоми творення характерів.
11. Характеристика дійових осіб.
12. Ідейний зміст твору, емоційні оцінки автора.
13. Мовнотильові особливості.
14. Художня цінність твору, його оцінка критиками і читачами тощо.

СЛОВНИЧОК

Алюзія – художньо-стилістичний прийом, натяк, відсилання до певного літературного твору, сюжету чи образу, а також історичні події з розрахунку на ерудицію читача, покликаною розгадати закодований зміст.

Байка – епічний жанр, твір, як правило, має віршовану форму, базується на алегоричності зображення, дохідливості й гумористичності. Це коротка інакомовна моралізаторська оповідь, побудована переважно на алегоричному зображенні тварин і рослин. Часто має дидактичний висновок, що не зливається з основною оповіддю.

Балада – суміжна змістоформа, утворена на помежів'ях лірики, епосу і драми, яка характеризується стійкими ознаками – сюжетністю, фабульністю, наявністю елементів фантастики, фатальним збігом обставин та лаконічністю викладу.

Гумореска – літературна обробка народних анекдотів та власних фабул.

Дія – це прояв емоцій, думок і намірів героя в його вчинках, рухах, висловлюваннях.

Зміст – художня інформація, тобто певна модель дійсності, яка відбиває погляди автора на світ, його концепцію дійсності та ставлення до неї і зображення характерів.

Ідея – внутрішня духовна сутність твору, що не дорівнює механічній сумі всіх його компонентів.

Інвектива – творчий прийом, що полягає в гостро сатиричному викритті певних осіб чи соціальних явищ.

Інтерпретація – дослідницька діяльність, пов'язана з тлумаченням змістової, смислової сторони літературного твору на різних його структурних рівнях через співвіднесення з цілістю вищого порядку.

Інтрига – зіткнення між характерами особистісного плану, тобто стосується особистісного життя героїв (домінує внутрішня дія).

Іронія – художній троп, який виражає глузливо-критичне ставлення митця до предмета зображення.

Колізія – зіткнення між характерами та обставинами, або між характерами та характерами, коли один чи декілька характерів уособлюють певні суспільні сили (домінує зовнішня дія).

Літературна казка – авторський твір, заснований або на фольклорній основі, або цілком оригінальний, переважно фантастичний, чародійний, змальовує неймовірні пригоди героїв і може бути орієнтований на дорослу чи дитячу аудиторію; твір, у якому диво відіграє роль сюжетотвірного чинника, служить вихідною основою характеристики персонажів.

Містерія – західноєвропейська середньовічна драма, що виникла на основі літературного дійства.

Нарис – жанр на межі літератури й журналістики, базується на зображенні актуальних фактів певного періоду (історичного, літературного), що зумовлює його документальне й публіцистичне начало, а художнє узагальнення

відходить на другий план.

Новела – різновид оповідання, робиться ставка на авантюризм чи карколомність сюжету, несподівану екстраординарну подію з непередбачуваною кінцівкою.

Образ художній – основа мистецтва. Художній образ тлумачать як формо-змістову єдність, як художню форму, що породжує зміст і втілює його, як міф, знак тощо.

Оповідання – невеликий прозовий твір, сюжет якого заснований на певному епізоді з життя одного (іноді кількох) персонажів.

Поема – ліричний, епічний, ліро-епічний твір, переважно віршований, у якому зображені значні події і яскраві характери.

Повість – епічний прозовий твір (рідше віршований), який характеризується однолінійним сюжетом, а за широтою охоплення явищ і глибиною їх розкриття займає проміжне місце між романом та оповіданням.

Проблема – запитання, що ставить митець перед собою, своїми персонажами, читачами, добою, буттям.

Роман – епічний жанровий різновид, місткий за обсягом, складний за будовою (рідше віршований) епічний твір, у якому широко охоплені життєві події, глибоко розкривається історія формування багатьох характерів.

Сатира – особливий спосіб художнього відображення дійсності, який полягає в гострому осудливому осміянні негативного.

Сарказм – їдка, викривальна, особливо дошкульна насмішка, сповнена крайньої ненависті і гнівного презирства.

Співомовка – невеликий вірш сатиричного або гумористичного змісту, в основі якого лежить народний анекдот, приказка.

Стиль – сукупність ознак, які характеризують твори певного часу, напряму, індивідуальну манеру письменника.

Стилістична фігура – незвичні синтаксичні звороти, що порушують мовні норми, вживаються задля оздобу мовлення.

Сюжет – розгортання родієвої (фабульної) основи в художньому часопросторі епічних і драматичних творів.

Тема – основне коло зображення та вираження в художньому творі.

Фабула – латиномовний відповідник грецького «міф» (оповідь), названого Арістотелем одним із елементів трагедії; застосування її до оповідної частини байки (а в деяких давньоукраїнських поетиках – і до жанру байки загалом); нинішні тлумачення – як хронологічної або причинно-наслідкової послідовності викладу подій у творі, як їхній перебіг в «реальній дійсності», як художнього опрацювання сюжетної основи, як синонімічного з сюжетом поняття, як сюжетної схеми.

Художній конфлікт – принцип взаємодії між образами твору, побудований на протиставленні, суперечності.

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Кравченко Валентина Олександрівна

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХІХ СТ. : 40-60 РР.

Методичні рекомендації
до практичних занять для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра
спеціальностей 014 «Середня освіта» та 035 «Філологія»
освітньої програми «Українська мова та література»

Рецензент : *О. А. Проценко*
Відповідальна за випуск : *Т. В. Хом'як*
Коректор : *В. О. Кравченко*